

LETO II. - 1939

ŠTEV. 9

OBZORJA

REVIJA ZA LEPOSLOVJE UMETNOST IN PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: SLAP — Cvetko Zagorski: KARLI, OTROK DVORIŠČA — Alojz Gradnik: JESEN NA KONTOVELU — Joka Zigon: MOGOČE SO PA JABOLKA RES ZASTONJI — Janko Samec: VPRAŠANJA — Branko Rudolf: POTRČU — Dimitr Hadžiliev: KAMENJE GOVORI — J. Caestus: EPITAF — Branko Rudolf: ROMANTIKA IN REVOLUCIJA — Dr. Joža Glonar: NALOGE SLOVENSKE VSEUCILISKE KNJIŽNICE — Dr. Boris Tušek: PRAVNI POLOŽAJ VINIČARSKEGA STANU — Branko Rudolf: RAZSTAVA ČERNIGOJ—CARA — Dr. Fran Šijanec: II. CELJSKI KULTURNI TEDEN — OCENE — Janez Pravdač: PISKARALO IN KARIERA

Revija „OBZORJA“

izbaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100.—, za pol leta din 50.—, za vsak mesec din 9.—, za dijake za vse leto din 84.—, za pol leta din 42.—, za vsak mesec din 7.—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in rezenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimpreje.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10.—, z vezavo vred pa din 20.—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800.—, pol strani din 400.—, četrt strani din 200.—.

SLAP

BRANKO RUDOLF

Ozki slap drvi čez skale,
— vodopad
razprši se, — veter vleče,
slap razpenja — se iskreče
kapljice do mene meče,
— z njim gre hlad.

Jasno je nebo nad slapom,
globočina
modra, temna je odprta —
hladna, mirna, nezastrta
kakor jaz, ki zdaj modrina
me preseva — me prodira;
— zdi se, slap z neba izvira —
padajoča vodna črta
od jasnine do nemira...

Slap šumi,
drvi
in teče, teče, se peni, a vedno teče;
rad vedel bi,
kaj tako me k njemu vleče;
rad rekel si,
kaj mi v duši zdaj leži,
kaj nekje v zavesti rahlo mi šepeče?

Ta voda, ki brezčustvena, blesteča
že davno lije čez te skalne stene —
sam rad bi bil kot ona, prav skeleča,
je v meni strast do elementa — sreča
je v njej, ki tukaj pada — in drveča
v globeli, v kodre svetle bele pene
spet vleče kapljice, v oblak sproščene.

Ta voda teče svojo pot — do mene?

Globoko včasih nekaj ti šepeče
— bi hotel umreti, zopet vstati rad? —
je neka volja, ki hotela bi — blesteče
drveti kakor slap, ko struja vleče
— kot živa voda, ki šumi v prepad.

Sam si želel bi — se kot slap sprostiti,
od zemlje klican sam čez skale liti
in živ pretakati se sredi zraka;
odet v prerahli vodni pajčolan
izpolnjevati strugo dan na dan,
odsevati ves krog luči in mraka;
v obláčkih, v lesketanju se sprostiti,
v globini se med skalami gubiti,
a le pojiti gozd, ki željno čaka.

Slap šumi
in teče, samo teče...
Že tisočletja tu visi
med skalami, — samotno in blesteče,
odgovora ni
za tistega, kdor si ga sam ne reče.

Od nekdanj me je šum voda že vlekel;
je slap v gorah mi vendar nekaj rekel?
Imam ga rad, z njim hlad in šum in blesk.
Spet rad bi bral korake po tej poti
v večernih urah, ko te nič ne moti
v zatišju gor in skalnatih sotesk.

V skale in ven
vodopad
pada čez stene.
Modri hlad
tam te odene;
sam je sproščen —
zbran — razpršen.
V mraku od sten
v šumu — od pen
blesk tvoj zgubljen
vleče zdaj mene...

KARLI, OTROK DVORIŠČA

CVETKO ZAGORSKI

Na dvorišču je bil ves dan vrišč. Ženske so prinesle s prvim pomladnim soncem sem stole, pletle so in krpale zaprano perilo, glasno so se menile o cenah, o kuhi in o vremenu, v hlinjeni prijaznosti so si šepetale najnovejše novice iz sosesčine in kričale na otroke, ki so se podili in prekopicovali po pesku in oguljeni dvoriščni travi.

Edino Karli je sedel sam razkoračen v pesku. Med nogama je gnetel razmočeno prst, gradil predor in načrtaval železnico, ki naj bi tekla skozenj. Zdaj so se pripodili do njega sosedovi otroci in Mirko mu je pohodil predor. Karli je skočil nadenj, ga zagrabil za lase in vrgel po tleh. Med ženskami je nastal vrišč. Mirkova mati je spustila na tla nogavico, priskočila, odrinila Karlija in si pritislila svojega fanta v naročje.

„Te je hudo?“ ga je vpraševala v slovenski in hrvaški mešanici — njen mož je bil podoficir — in kričala nad Karlijevo mater: „Zdaj boste še božali vašega paglavca, kaj?“

„Ubiti bi bilo treba takega otroka“, je dejala prepričano neka ženska. Mati je pograbila bleda in jezna Karlija za roko, ga vlekla proti hiši in ga z drugo roko tepla. Otrok je kričal, v onemogli jezi se je upiral in se pustil vleči po tleh. Zvlekla ga je preko praga in ga sunila v kuhinji v kot.

„Tu boš klečal do večera!“ je kričala, da so jo mogle čuti še ženske na dvorišču. Zaprla je vrata in pustila otroka v mračni kuhinji.

Ko se je vračala na dvorišče, je ujela nekaj besed — ženske so jo obirale.

„Otrok je revež. Ves dan se nobeden ne briga zanj.“

„Njej gre po glavi le to, kako bi igrala gospo...“

„Po njej je otrok božjasten...“ Ko so jo zagledale, je zašepetala še podoficirka:

„Glejte, kako si je dala glavo nakodrati, ta — tovarniška!“ Nobena izmed ostalih žensk ni bila „tovarniška“. Ena je bila žena občinskega sluga, druga je imela za moža majhnega trgovskega potnika, tretja policijskega agenta in Karlijeva mati je rada posedala s temi ženskami, čutila se je povzdignjeno v njihov „družabni krog“ in je zato kazala, kakor da ni slišala obiranja.

„Ne vem, kaj naj počnem s tem otrokom,“ je tožila in se napol opravičevala sosedam. „Nobena beseda ne zaleže, nobena kazen.“

„Bi že zaleglo! Tepsti bi ga bilo treba,“ je odgovarjala agentova žena.

„Da, ko bi bil zdrav! Tako ga še pošteno udariti ne smem, da ga božjast ne vrže. Nekajkrat sem že bila radi te bolezni s fantom na bolniški blagajni in celo v Zagrebu na kliniki. Tam so mi rekli, da za otroka

ni pomoči... Sicer pa tako nimam nobenega veselja z njim. Strašno je poreden in nič mi ni zanj," je tožila mati v tisti mariborski dvoriščni nemščini, ki jo ponekod še danes nalašč ohranjajo nekatere družine. Kadar se je obračala k podoficirki, je mešala v govor še hrvaške besede.

Karli se je razgledal po mračni kuhinji. Iz sosednje sobe je slišal sopenje starega očeta. Karli je stopil v sobo. Stari oče je sedel ob oknu v oguljenem usnjenem naslanjaču, ki je že kazal ponekod svoje cunjasto drobovje in bil zapuščina bog ve katere stare meščanske družine. Nekaj tednov je že tako presedel ob oknu in le za kratek čas se je dvignil in se zvelkel na dvorišče. Hrom je bil in v grlu je imel jetiko. Hranili so ga po cevi, ki mu jo je zdravnik vtaknil skozi trebuh v želodec.

Karli je vzel z okenske police ob naslanjaču debelo knjigo, da bi jo listal in gledal slike.

„Pusti knjige,“ je zahropel oče.

„Naj gledam,“ je prosil otrok.

„Sem daj knjigo, smrkev,“ je hropel oče. Karli je vrgel knjigo na okensko polico, se oddaljil v primerno razdaljo in pokazal dedu jezik. To je bilo Karlijevo največje maščevanje, ki ga je mogel stresti nad koga. Kajti za jezik je bil najbolj ozmerjan in tepen in otrok je mislil, da z jezikom sovražnika najbolj užali in se nad njim najbolj kruto maščuje. Stari je hropel kletve za otrokom, ki se je umaknil do vrat in gledal, kako bo ded odgovoril. Starega se je bal. Ne iz strahu pred njegovimi rokami, ki so bile voljne, onemogle in so drgetale, kadar se je stari razburil. Nekoč se je ded zjezil na fanta in ga je pozneje, ko je Karli že pozabil na dogodek, poklical, naj mu prinese vode. Ko je postavil Karli vodo na polico, ga je zagrabil ded za lase, mu jih ruval, hropel vanj kletve, se mu sklonil prav do obraza in pljunil vanj. Tedaj je Karli omahnil in ko je razklenil ded prste v fantovih lasih, se je otrok sesedel kakor vreča. Ves trd je bil v telo, oči je obračal, da so kazale belino, in sline so se mu penile v kotih spačenih ust. Tak je ležal otrok pred naslanjačem, stari je bulil vanj in zaman napenjal svoje jetično grlo, da bi koga poklical. Zvelkel se je do vrat in potolkel s pestmi po njih, da je priklical otrokovo mater.

Otrok se je bal starčevih vodenih oči in njegovih brezzobih slinavih ust, iz katerih so hrole kletve in je bruhal prežvečeni tobak.

Pustil je v sobi starca samega in je tiho zaprl vrata. V temni kuhinji, kjer je vse vprek ležala umazana posoda, ni imel kaj početi. Previdno je odprl vrata na dvorišče. Ženske so klepetale in se niso več menile zanj. Tiho je odšel na drugo stran dvorišča, kjer so bile drvarnice in za njimi smetišče. Ure in ure je taval tu po revni travi, po pesku, okrog drvarnic in smeti. Pogovarjal se je sam s seboj, z mačko in s črvom med prstjo. Tu je zidal svoje hiše in risal po zemlji in v pepel ljudi, ki so bili podobni pajkom, hiše, avte... Nihče ga ni motil. Vsaka

deščica, vejica in odvržena prelomljena žlica mu je sprožila vrsto predstav. Hotel je delati. Kakor vsak otrok je hotel ustvarjati.

Karli je stekel naproti očetu, ki je prihajal preko dvorišča iz tovarne. Obesil se mu je za roko, se mu opletal okrog nog in nekaj žlobudral. Toda mati in ded sta ga zatožila, ker je kazal jezik. Oče se je vstopil v sredo kuhinje in pokazal s kazalcem tla pred seboj.

„Sem stopi,“ je ukazal.

„Saj nisem nič naredil,“ je zajokal otrok in ni hotel k očetu.

„Pravim ti, stopi sem!“ je ponovil oče preteče. Karli je jokal.

„Zadnjič ti pravim!“ je svaril oče. Kakor ustrahovana žival je otrok oklevaje prikoracal do očeta. Samo oči so ponižno prosile. Oče se je sklonil do otroka in ga udaril po licu, da je plosknilo. „Boš še? Kaj, boš še?“ Udaril je po drugem licu in spet po desnem in levem, da je otroka zanašalo. Zatekel se je k materi, ki je stala ob peči. Oprijel se je njenega krila in skrnil vanj obraz. Obupno je ihtel.

„Vidiš, zakaj pa ne ubogaš?“ je rekla mati škodoželjno in ga odrinila. „Nič te ne maram!“ Karli je zbežal iz kuhinje na dvorišče in se zatekel med drvarnice. Ko je tekel preko dvorišča, je bežno videl otroke, ki so se mu smejali, in je slišal njih posmeh.

„Karli je bil tepen, Karli je bil tepen,“ so se drli.

„Tako bi ga ne smel tepsti,“ je posvarila mati moža. „Ko veš, da je bolan.“ Oče je zagnal žlico po umazani mizi — baš je sedel h kavi, ki jo je vsak dan večerjal.

„Tako? Kdo ga je vzgojil, da je tak? Ti ali jaz? Zdaj, ko je že pokvarjen, sem se začel jaz zanj brigati. In komaj sem ga pričel vzgajati jaz, je že bolan! Izbil mu bom to njegovo bolezen, ki jo ima po tebi! Že ko se je rodil, sem vedel: take izgubljene oči kakor ti je imel!“

„Le daj, če hočeš imeti spet s policijo opravka,“ je dejala žena. Spomnila ga je, kako je prišel pred nekaj tedni v hišo stražnik in rekel, da se ljudje pritožujejo, češ, da pretepajo tu otroka. Tisti dan je namreč Karli gledal, kako sta se oče in mati na dvorišču ljubkovala, kakor sta videla prejšnji dan v filmu. Pozneje se je sam poskusil tako igrati z neko deklico in ji prigovarjal, kako naj se vede. Toda oče ga je videl in je planil nad otroka. Odpasal si je jermen in je s svetlimi očmi in skrivljenimi ustnicami dvignil jermen do rame in potem zamahnil. Otrok se je sesedel, niti jokal ni, le trepetal je in neki čudni glasovi so se trgali iz njega — tako, kakor pri starih božjastnikih. Prišla je še mati — v pižami.

„Še udari! Pogine naj!“ je zavreščala. Sosedbi so gledali z oken, ta in oni je zaklical: „Surovina“, ali: „Škandal“, toda drugega nič. Kdo bi se ukvarjal s takim človekom!

Stražnik je pregledal otroka, popisal število, debelino in dolgost pod-

plutb, izpovedi prič v hiši in odšel. Sicer ni bilo iz vse te zadeve nič, nerodna je bila pa le.

Z našobljenimi ustnicami in nagubanim čelom se je kugal Karli za smetiščem. Preklinjal je, psoval in ihtel kakor ihtijo otroci po težkem joku. Na smetišču je izbrskal črva. Položil ga je na kamen. Ihtenje je pojemale in otrok si je zamislil, da je mesar. Sekal in rezal je žival, ki se je na kamnu zvijala, raztegovala in krčila. Na njegovem obrazu je bil tisti brezcutni izraz otrok, ki mučijo živali.

Potem je ujel metulja v travi in mu iztrgal peruti. Ko je zaslišal vrišč otrok, ki so se lovili in igrali po dvorišču, je izza drvarnice metal nanje kamenje. Otroci so zagnali vik in Karli je bil spet tepen. Mati ga je zagrabila za roke, ga vrgla na tla in z obema rokama bila po glavi, po licih, po hrbtu — kamor je priletelo. Karli se ni branil, niti ni skušal zbežati. Mati ga je spet pehnila v kuhinji v kot.

Otrok je čutil, kako je v njem vse ubito in strto. Nikogar ni več sovražil, saj ne morejo biti ljudje drugačni z njim. Prav je, da ga tepejo in ne marajo. On sploh ni kakor so drugi otroci. Neka sila ga ima v oblasti, da ne more živeti kakor žive drugi otroci ... Težak mrak je bil v kuhinji, v katero je prihajala svetloba z dvorišča le skozi steklena vrata. V kuhinji je bil težek vzduh zaprtega prostora, kjer se kuha, sušijo cunje, mečejo odpadki in zлива umazana voda po tleh. Nobeno prezračenje ne spravi iz kotov tega dušičnega vzduha. V sosednji sobi je težko dihal ded in vsakih nekaj minut je zašumel pod njegovimi prsti list, ki ga je obrnil v knjigi. Z dvorišča je prihajal krik otrok ... Karliju je prišlo na misel, da bi se obesil. Dobro mu je delo, da je prišel na tako misel kakor odrasel človek. Tudi oče pravi včasih, da se bo obesil.

V teh mislih se je zleknil Karli na tla in nekam potolažen zaspal. Potem je še čutil, kako ga nekdo dviga. Ni odprl oči. Vedel je v polsnu, da je to mati, in slišal je, ko je tiho rekla:

„Moj ubogi fant“ in ga položila v posteljo. Takoj je pozabil te besede, toda do jutra je prijetno spal.

To je bila Karlijeva mladost: z apnom ometena, vsa odrgnjena hiša z enim nadstropjem in lesenimi stopnicami, nabita z vriščem, izparinami in soparami; hromi stari oče, ki so mu skozi gumasto cev vlivali hrano v želodec, ki je venomer bral Mayeve in Holmesove zgodbe, žvečil tobak, pljuval in hropel; črna kuhinja; dvorišče, vedno polno otrok, žensk, vrišča in prepira. Povsod je zadeval ob to. Od vseh strani je pritiskalo na otroka in z vso silo gnetlo mlado dušo.

V soboto zvečer in v nedeljo se je Karliju svet malo odprl. Mati ga je oblekla v štajersko obleko z zelenimi našivi, mu nateknila zelen klobuk s peresom in obula bele dokolenke.

Karli je odšel z očetom in materjo v kino. Obešal se jima je za roke, skakal okrog njiju in ju nadlegoval z vprašanji. Vsaj je hotel vedeti: zakaj je ta in ona stvar, kako se ji reče, čigava je... Nekaj časa mu je kdo neresno odgovarjal in se šalil z njim. Potem ga je zavrnil in mu zapretil, da ne bo smel več v kino, če bo tako nadležen.

Otrok je sedel v temni dvorani materi v naročju in jo z obema rokama grabil. Dve uri je nepremično strmel v platno in vse drobno telesce se je vzpenjalo, trepetalo in drhtelo. Mati mu je večkrat z roko zadržala krike strahu in veselja, ki so mu planili iz stisnjenega grla.

Dve, tri noči po kinu je v sanjah vstajal, kričal in jokal. Ves je živel v predstavah iz kina. Streljal je z namišljeno puško po dvorišču, se tepel z namišljenimi sovražniki, korakal in bobnal, pozdravljal z dvignjeno roko otroke na dvorišču in se postavljaj v namišljeno in resno diktatorsko pozo. Doma so ga še naučili risati kljukaste znake, ki jih je videl v filmskih tednikih na plapolajočih zastavah, na ladjah in na zmagovitih motorjih. In risal je znake po pesku in zidovih.

Ob lepem vremenu je šel Karli v nedeljo popoldne z očetom in materjo v vinotoč. Ko je še mogel, je hodil tudi ded z njimi. Karli se ni smel v štajerski obleki igrati in valjati po travi. Sedeti je moral na visoki klopi, ki je bila za silo zbita iz kolov in deske. Tudi njemu so natakali vino.

Karli je prisluškoval pogovoru odraslih in ujel besede, ki jim ni razumel pravega pomena. Vriskali so, peli in se šalili v besedah, radi katerih je bil Karli že tolikokrat tepen. (Nikoli ni razumel, zakaj naj bi on ne smel govoriti kakor odrasli.) Še mati se je vedno bolj pijano smejala. Oče je ponudil Karliju poln kozarec vina.

„Pij, fant, da boš močen! Dinar dobiš, če izpiješ! Ko sem bil jaz otrok, sem že za zajtrk pil žganje in sem bil močen, da sem vsakega namlatil!“ Karli je zvrnil kozarec in ga v dušku izpraznil. Vse omizje je občudovalo otroka, smejali so se mu in dobil je nekaj dinarjev. Potem je pijan kolo-vratil z dinarji v pesti okrog miz. Vse se mu je vrtelo pred očmi, ki jih je široko odpiral in se trudil, da bi dognal, kaj se godi okrog njega. Zdelo se mu je, da vidi le privide, in je kolovratil okrog miz, krilil z rokami, prepeval, kakor to delajo odrasli pijanci, in se valjal po tleh. Ves omotičen je videl ljudi, ki so se v svitu nekaj petrolejk križem kražem objemali, se zibali, kričali, prepevali... Komaj je prikolovratil do matere. Zaspal je na klopi in spečega je odnesla mati domov.

Ko je drugi dan snažila mati njegovo obleko, je bil tepen.

Prihodnjo nedeljo ni smel s starši, ker je bil prenadležen. Moral je ostati pri dedu, ki so mu postavili stol na dvorišče pred vrata in se je zvelkel vanj. Obraz je nastavljal soncu, žvečil tobak in pljuval po pesku. Karli je jokal, ker je moral ostati doma. Ko sta oče in mati odhajala — mati je bila po vsej glavi drobno nakodrana in oče je trdo koračil v ne-

deljski obleki — se je vrgel Karli na tla. Z drobnimi pestmi je tolkel po zemlji. Valjal se je s trebuha na hrbet, se otepal z rokami in nogami, ko ga je hotela mati pobrati.

„Pusti ga, naj se valja!“ je dejal oče. „Če ne bo kmalu nehal, bo jermen zapel.“ Oče in mati sta odšla. Karli je besno zatulil. Ded je hropel psovke in kletve. Karleku pa je zmanjkalo sape in zvil se je v klopčič, ves bled v obraz in s penami v ustih je stokal. Ded je segel po vrču, ki je bil na kuhinjskem stolu poleg naslonjača. V otroka je pljusnil mrzel curek vode. Karli se je zbudil, utrujeno je gledal deda, momljal še nerazumljive besede in se dvignil.

Videl je, da sosedomi otroci pihajo iz stopnišča v prvem nadstropju v zrak iz slamnate cevke milnate balončke. Mavrični in bleščeci so plavali po zraku, ugašali in prhali v nič. Karli je v kuhinji vzel kozarec in milo in odšel v prvo nadstropje. Stiščal se je na stopnišču do okna in si napravil milnico kakor drugi. S tal je pobral slamico in poskušal, dokler se ni iz cevke odtrgal prvi mehurček in odplaval v zrak. Karli je zacepetal z nogami v veselju in ga spremljal s pogledom, ko je plaval nad dvoriščem in se obračal. Skozenj so se v vseh mavričnih barvah lomili žarki.

Še ded je obračal glavo proti soncu in sledil z očmi temu čudežu.

Karli se je sklanjal globoko preko okna in se presenečen smehljaj. Tolikega bogastva in lepote še ni videl! Okrog njega so silili drugi otroci, on pa se je tesno držal okna in se ni dal izriniti.

Okno je bilo prav nizko. Komaj pol metra od tal v tej hiši, ki je bila zgrajena iz blata in desk, z apnom ometena in so bili stropi nizki, da je spravil gospodar čim več strank pod streho.

Karli se je sklonil globoko in vriskal za največjim mavričnim mehurčkom, ki je plaval staremu očetu nad glavo in bil kakor vrteča steklena krogla na gosposkem vrtu. Nenadoma — nikdo ni vedel pri zaslišanju pozneje povedati, kako: ali je otroka oslepilo sonce ali ga je kdo sunil ali se mu je zvrtilo v glavi — Karli je zakrilil z rokami, kakor da bi se hotel česa oprijeti, zdrsnil je z okna z glavo navzdol in že je treščilo drobno telesce na dvorišče.

Otroci so zakričali in stari oče se je pognal iz naslonjača. Ženske so privrele iz vseh stanovanj, vse leseno stopnišče je bobnelo od tekanja in vrišča.

„Kaj je? Kje je naš? Se mu je kaj zgodilo?“

„Karli je padel z okna! Ubil se je!“

Otrok je ležal na tleh razbit in krvav. Stari oče je klečal ob njem in se ni mogel dvigniti, da bi se spet zvelkel na stol. Neka ženska mu je pomagala. Druge so se porivale okrog mrtvega dečka, vse so ga hotele videti, podoficirka je porivala stran otroke, ki so silili v krog. Policajeva je svojemu fantu pokazala Karlija.

„Le poglej, tako se zgodi vsakemu, ki je poreden!“
„Boljše je za otroka, da se je tako zgodilo,“ je rekla potnikova žena.
„Vse življenje bi bil nesrečen in bi preklinjal starše. Sebi in svetu bi bil v nadlego.“

JESEN NA KONTOVELU

ALOJZ GRADNIK

I.

Vi vsi, ki po ti dolgi, trdi poti
vsak dan se vračate domu iz Trsta,
naj pomnoži z menoj se vaša vrsta,
ki zdaj prihajam, potnik, vam nasproti.

Me ne poznate? Nisem iz tujine.
Samó v oči pogledjte mi globoko,
še globlje in mi dajte svojo roko.
Ne čutite zdaj v nji srcá bližine?

Naj stopim z vami v vaše sive hiše?
O dober je, čeprav je trd, vaš kruh,
samó, da dobra roka mi ga reže.

Zakaj mi zdaj vsi govorite tiše?
Nov gost je vstopil k vam: bolesti duh.
In on me spremljal bo iz veže v veže.

II.

In koder hodim, vsepovsod je kri:
kri le na rožah je jutranja rosa,
kri na livadah je pustila kosa,
kri na grmičih rujevih blišči.

Kdo tu umiral je in krvavel?
Zakaj molčite in ne govorite?
Kdo tu odprl je svoje rane skrite?
Preganjan jelen ali ljuti lev?

So morda ovce grizli tu volkovi?
So orli padli ranjeni z višav?
Kdorkoli bodi: človek, ptica, zver,
živiš tu v soncu zdaj v podobi novi,
tvoj sled žarel tu večno bo krvav
in burja bo oznanjala tvoj mir.

Opomba: ruj (*rhus cotinus*) je grmičevje, ki raste na Krasu v okolici Trsta in v severni Istri. Poleti zeleno, je v pozni jeseni škrlatnordeče.

MOGOČE SO PA JABOLKA RES ZASTONJ!

Komedija idealizma v štirih dejanjih, kjer pa jabolka ne nastopajo

JOKA ŽIGON

O s e b e :

Žiga Požar, fabrikant
Edit, njegova hči
Ignacij Ocepek, prokurist
Dinko Gogala, bankir
Simon Čad, profesor
Bonaventura Muri, čudodelec
Martin, delavec
Služabnik

Godi se samo na papirju in — mogoče! — v gledališču. Med posameznimi dejanji bi v resničnosti minilo zmeraj po nekaj tednov.

1. DEJANJE:

ZAKON O VZROKU IN POSLEDICI

Scena: pisarniški prostori Požarjevega podjetja.

Večji, sprednji del odra zavzema šefova soba. Na levi je blizu portala vhod s tapeciranimi vrati; desno polovico zadnje stene tvorijo velika steklena vrata na lopute, ki se odpirajo na noter in na ven; sredi desne stene je dvoje oken. — Na levi polovici odra, toda bolj v ozadju in poševno na rampo stoji v diagonali obeh vrat velika pisalna miza, obrnjena z zadnjo stranjo proti avditoriju; na njej telefon, električna svetilnica, različne knjige, papir in običajni drobiž, za njo moderen pisarniški naslanjač. Levo od tod so ob steno postavljene omare s trgovskimi knjigami, registratorji in fascikli aktov. Med omarami visi na zidu ura. Na desni strani je pred oknom, toda blizu rampe razmeščena elegantna klubska garnitura: nizka miza s cvetjem in štirje naslanjači. V kotu med desno in zadnjo steno stoji majhna vitrina s pijačami, steklenino in kadilskimi potrebščinami. — Sobo krasi manjša slika med obema oknoma, velik poznorealističen portret dame v celem na levi polovici zadnje stene in kipec na vitrini — sami povprečni originali. Okni ter zadnja vrata zagrinjajo temne vrhnje zavese in store. Prečni prehod z leve na desno je pokrit z ozko preprogo; pod klubsko garnituro leži tako imenovani »originalni peržan«, nad njo pa visi potraten električen lestenec. Radiatorji centralne kurjave so skriti v kaminu iz umetnega marmorja, ki stoji med oknoma.

Skozi steklena vrata v dnu se deloma vidi druga, manjša soba, in sicer konec podolgovate mize z naslanjači iz upognjenega lesa ter večja slika romantične pokrajine na zadnji, z vrati sporedni steni.

Pozno dopoldne je; po vseh prostorih je mirno, le z leve, kjer so še pisarniški prostori, se slabo sliši enakomerno tipkanje na stroj.

Za pisalno mizo stoji prokurist Ignacij Ocepek, dobro štiridesetleten mož z razredčenimi, a skrbno v prikrievanje pleše počesanimi čistorasnimi germanskimi lasmi. Postave je srednje in šibke; celo epitheton ornans njegovih let, tako imenovani »pedsodek«, je zares šele komaj viden »sodek«. Oblečen je moderno, bolj »póstariš«, toda skrbno in kanclijsko natančno: vsaka gubica, vsak gumbič, vsak razporek njegove obleke ima svoje popolnoma določeno mesto kot pisma v registratorju. Ocepek slabo vidi in nosi v nasprotju z obleko hipermoderne, s črno roženino obrobljene naočnike, ki se ostro odbijajo od bledokožnega in plavolasega ozadja ter človeka nehote spominjajo na oči slavne miške Miky, hčerkice dr. h. c. Walta Disneya. Če še pristavim, da ima sicer simpatični Ignacij nezanimive roke, iz katerih bi niti Jakac ne mogel napraviti ničesar, sem ga mislim dovolj predstavil na zunaj. Na znotraj pa je kot njegova starikava obleka in hipermoderni naočniki: na nepremakljivo konservativno podstavo zatakneni sodobni praporčki prav pisanih barv, s katerimi lahko pomahamo: »O, tudi mi si brižno prizadevamo, da korakamo z duhom časa!«

Ocepek torej stoji za pisalno mizo in vneto prebira, študira in sortira kup aktov pred seboj. Vendar je v njegovem početju nekaj nestrpnega in naveličamega; zdi se, da je že desetkrat vse prebrskal in uredil, da ne ve, kaj naj bi zdaj prav za prav še naredil, in da čaka na nekaj, brez česar je nadaljnja usoda svetá nemogoča. Zato včasih kar brez potrebe napravi korak na desno in seže po ta ali oni registrator v omari, ne da bi pogledal, katerega zagradi: najrajši se stegne po onih na skrajnjem prednjem koncu polic, kajti od tam lahko vsaj nekoliko pokuka, kaj se godi v zadnji sobi in kaj dela šef. Na tega namreč oprezuje; brez njega se dejanje ne more začeti, on je tisti vzvod, ob katerega se bo oprla Talija pri težkem porodu, da zmaga svoje (in moje) neznosne bolečine.

Fabrikant Žiga Požar ima sicer kaj strašno ime, vendar v resnici ni prav nič strašen, ker niti ne požiga (kakor tudi jaz ne) niti seveda potemtakem nima nič opraviti s požarom (in jaz ne z jokom). Njegova postava se na to daljavo ne razloči dosti in ima torej obratno lastnost kot Jakopičeve impresionistične »narave«, vendar pa je v karakteristični črti zaznavna: po tem pa je za čudo v sorodu z ekspresionizmom, ali še natančneje: s kubizmom. Kubus, tridimenzionalnost je namreč osnovno svojstvo Požarjevega telesa in žal tudi duha, kakor se bomo še prepričali iz nadaljnjega. Ta oris bodi za zdaj dovolj; tudi luna nam na daleč ne pokaže nobene »podrobnosti«, pa smo razen astronomov in mačkov vsi zadovoljni z njo. Eventualno preradovedne

pa prosim, naj potrpijo nekoliko strani, kajti ko se nam Požar približa, bomo tudi na njegovi »površini« opazili nekaj detajlov, podobno kakor se nam luna skozi daljnogled pokaže bolj razgibana, oziroma bolje: razpraskana. Ta hip le še to: fabrikant ima na glavi nizki cilindar. — V nasprotju z opisano zunanostjo pa je Požarjevo vedenje, ki bi ga lahko imenovali dinamiko dvajsetega stoletja, čeprav bi je pri njegovih proporcijah ne pričakovali. Nenehoma hodi sem in tja sporedno s steklenimi vrati, tako da na obeh koncih zmeraj za nekaj časa izgine, kar še posebno poveča našo radovednost: bog ve, kaj tedaj počne? V eni roki drži zvezek ali knjigo (prav jasno tega ne moremo razložiti), z drugo pa vneto pritrkuje, posnemajoč znamenito diktatorsko gesto, to je udarec ob mizo. Obenem pa — saj je bil po številu opravkov hkrati skoraj drugi C. I. Caesar! — glasno govori, kar se prav za prav ne sliši, marveč vidi, ker tako energično artikulira glasove kot vpokojeni igralec, ki se samo s tem še lahko producira in kaže svojo umetnost. Kaj Požar govori, ni mogoče dognati. Po raznih okoliščinah sodeč je njegov tekst najbrž podoben onemu moje nekdanje sošolke, ki je ure in ure hodila po sobi ter ponavljala nenavadno resnico iz živalstva: »Zelena žaba je zelene barve . . . Zelena žaba je zelene barve . . .« Povrhu pogledano se nam to nemara zdi smešno, vendar mi bodi dovoljeno pripomniti v obrambo obeh, da tudi mi drugi v življenju navadno ne pridemo daleč preko takih in podobnih tautologij. In moja sošolka je kljub svoji neutrudnosti navadno dobila iz žabe ali katerekoli zveri že »cvek«, mi ga prejmemo v življenju, za Požarja pa se bojim, da ga bo deležen v komediji.

O c e p e k bi se spričo šefovega nedoumljivega in nenavadnega ravnanja seveda rad razburil, toda šef je šef! Zato si samo enkrat ali dvakrat dovoli protestirati s tem, da malo glasneje polista in pošumi s papirji, sicer pa le nejeverno odkimava z glavo in iz navade tu pa tam zahrkne.

Njegovi nepočakanosti in zadregi nas vseh, ki nestrpno čakamo, kdaj »se začne« — bistroidci se že celo bojijo, da bo polomija —, obojemu torej naredi konec ustrežljivi deus ex machina: glasno trkanje na leva vrata ga naznanja:

O c e p e k odsotno: Naprej!

Delavec M a r t i n počasi za spoznanje odpre leva vrata, pomoli glavo skozi in previdno pokuka po sobi. Sicer naš odrešenik nima nič »božanskega« na sebi, vendar nam je le pomagal in zato smo dolžni, da si ga nekoliko natančneje ogledamo. Po poklicu je prav za prav mizar, a že trideset let, od kar je v fabriki, ne dela drugega kot zaboje za razpošiljanje »storjenega« blaga. Je to »specialist«, ki se le še včasih — n. pr. prav zdajle, hvala bogu! — iz višjih razlogov vrača na svoje nekdanje »polje«. Oblečen je v nekoč modro, sedaj pa od prepranosti in številnih zaplat že zelo pisano delavsko obleko za povrhu. Na glavi nosi nič manj zdeleno čepico s »pristreškom«, iz levega žepa na prsih pa mu gleda »colštok«, ponosni simbol njegovega čeha. — Ker je Martin že od mladih nog pri podjetju, lahko po zgornjih podatkih izra-

čunamo, da ga že pričakuje Abraham z odprtim naročjem. Širokopleč je in še dosti trden, do česar mu pa ni pripomogla socialna politika, marveč flegmatična narava in njegova stvarna filozofija, prosta vsakega sentimenta in idealizma. Samo po sebi se razume, da je neobrit, nepočesan (glavnik bi tudi ne mogel več kaj prida poravnati, zato ga sploh ne rabi) in neumit — kakšen pa naj neki bo delavec? Kakor pa je Martin na zunaj trd, okoren, z vidika milarne neomikan in neotesan, tako je v svojem jedru najboljši človek, kar jih je kdaj nastopilo na gledališkem odru. Če pa njegovi nazori in njegovo prepričanje nista tako urejeni in sistematični, kakor bi jih za razredno zavednega delavca želeli, in če je večkrat kar komičen v svoji naivnosti in nebogljenosti, ni tega kriv sam, marveč tisti, ki so ga z desne in leve »obdelali«. — Razen povedanega je treba dodati, da ima Martin še neko posebno lastnost: po govorici je pristna ljubljanska srajca. Če kdaj poskusi pokazati svojo lingvistično izobrazbo, ki jo je zajemal iz najboljšega vira, to je od slovenskega učitelja in časnikarja, se mu žal zmeraj ponesreči: brž ko odpre usta, vre iz njih čisti studenec krakovskega žargona — naslada za vsakega dialektologa!

Ko O c e p e k zagleda Martina, malomarno zamrmra: Mh!

M a r t i n vstopi in zapira vrata: Zdej sem pa pršou zarad tistga —.

O c e p e k se domisli: Aha, je že res! Prijazno prikima Martinu, češ to bo pa dober izgovor, da vdrem k šefu! Takoj; počakajte, da povprašam gospoda!

M a r t i n kimne, se odkrije, docela zapre usta in ogleduje orodje, ki ga deloma v roki, deloma po žepih nosi s seboj: kladivo, klešče, dleto in druge mizarske potrebščine.

O c e p e k pusti papirje na pisalni mizi in krene proti zadnjim vratom; tam se najprej nekoliko ureja — naravna naočnike, ovratnico in podobno —, potem se odkušlja in boječe skuša potrhati tako, da se spočetka s členkom ne dotakne lesa. Za hip, dva znova preneha in se pripravlja k »dejanju«; končno pa se le toliko ojunači, da zares potolče. Ker Požar ne sliši, ne opazi in se ne oglasi, po krajšem omahovanju zbere ves svoj pogum in na lahno odpre eno loputo vrat ter plašno spregovori skoz odprtino: Gospod šef, oprostite — če dovolite, prosim —.

P o ž a r hodi nemoteno sem in tja; ker so vrata zdaj na pol odprta, se njegovo govorjenje že sliši, toda besed še ne razumemo. Ko nazadnje opazi Ocepka, začne s prosto roko odmahovati, češ naj ga ne moti, in nadaljuje svoje opravilo.

O c e p e k pa se zdaj le osrči, še nekoliko odrine vrata in zdrdra: Gospod šef, prosim, Martin je prišel popravljat okna in vrata!

P o ž a r osupne spričo tolikšne drznosti in nehote za trenotek obstane, potem pa začne divje mahati z obema rokama in zopet teka sem ter tja, vmes pa odtrgano kriči: Ne! — ... čaka! — Koj!

O c e p e k se pobito umakne, izpusti vrata, resignirano povesi roke in zmigne z rameni, češ se ne da nič storiti: Malo bo treba potrpeti, Martin, gospod šef še ne pusti noter!

Martin brezbrizno: Zakua pa ne! Hoče oditi.

Ocepek gre zopet k pisalni mizi in se obupano spusti na stol: Takšna flegma: oponaša: zakua pa ne!

Martin se ustavi: Na, prava reč! Sem že ud mladeh nog gor vajen!

Ocepek nenadoma plane kvišku, ker se spomni, da se je pregrešil, ko je sedel na šefov stol, potegne iz žepa robec in popihlja z njim po sedežu; nato si briše čelo: Vajen! Vajen! Jaz se tudi že več tednov dan na dan vadim na čakanje, pa mi ne gre spod rok.

Martin radovedno: Na kua pa čakate?

Ocepek kaže proti zadnji sobi: Na gospoda šefa!

Martin samo malomarno skomigne z rameni, češ tako je zmeraj bilo in bo.

Ocepek se vedno bolj vnema in pozablja, da govori z navadnim delavcem: Vsak dopoldan stojim tule s korespondenco po pol ure, po eno uro, mencam in grizem nohte od nestrpnosti, kdaj se odpro onale vrata in bom odrešen!

Martin mirno: Pol ste pa ket ta nadoužen utroc u predpekle.

Ocepek kisko prikima in nadaljuje v svojem tonu: Le čemu neki prej tako hitim, da vse pripravim!

Martin flegmatično: Jest pa nekul na hetim.

Ocepek se zjezi: Vi —! Vi —! Seveda: vi! *Zopet v prejšnji brigi:* Potem pa mi za drugo delo takoj primanjkuje časa. *Moj bog, emfatično:* čas je zlato!

Martin kot prej: Pol b' pa jest mogu bet ta nartaveč bugatin na svet, ke mam cajta zmeri dost.

Ocepku kar sapa zastane spričo tolikšnega »cinizma« in ne more spraviti iz sebe drugega kot prezirljivi: Uh!, v katerem je ves Horacov verz: »Odi profanum vulgus et arceo!« — Zviška še zamahne proti Martinu in stopi za nekaj korakov ob pisalni mizi proti desni, da bi pogledal, kaj je s šefom. Tako se je nehote približal predmetu svojega zgražanja.

Martin se primakne k blizu stoječemu Ocepku in ga zaupno po tihem vpraša: Kua pa ajgentlih pučneja?

Ocepek je v svoji osamelosti in bridkosti vesel, da lahko govori in si olajša dušo, zato koj pozabi na »preteklost« in od boga dane stanovske razlike, pa kar v enakem prijaznem tonu zašepeče: Molijo!

Martin zazija od presenečenja in se na glas začudi po krakovsko: Moolja?

Ocepek se zgrozi, ko zasliši posledek svoje spozabe, in proti volji v prvi reakciji Martinu z dlanjo zamaši usta; potem pa se spomni, da so strašno nečedna. Zato roko brž umakne, odstopi za korak, seže v žep po robec in si briše oskrunjeno desnico: Ali ste znoreli?

Martin z resno nainnostjo: Ja, sej m' na kaže neč družga, če je res, kar praute!

O c e p e k sprevidi, da mora popraviti, kar je zagrešil, in nekako obnoviti šefov ugled: Za božjo voljo, človek, mar je molitev kaj tako strašnega, da bi bilo treba zaradi nje izgubiti pamet?

M a r t i n prepričano: Koker se uzame! Per nahtereh eldeh že!

O c e p e k razkačen: Kakor se vzame —! Kakšna frivolnost! — Pri nekaterih —! Ali ne veste, da govoriva o gospodu šefu?

M a r t i n mirno: Prou dober. Glih zatu pa. Kdaj ste jeh pa še videl molet? Jem tud treba ni.

O c e p e k spozna, da se je poskus restavracije popolnoma izjalovil, in seže po drugem rešilnem pasu: Martin, napak ste me razumeli! Ne gre za molitev, kakor vi mislite; le tako sem rekel, da bi —. To se pravi, gospod šef ne moli kot v cerkvi, to je —. *Ne najde izhoda*: Skratka, samo podoba je, kakor bi molil: hodi gor in dol ter venomer nekaj govori, dolgo, četrť ure, pol ure —.

M a r t i n skeptično: Asten, že zastopem! Saj to ja sam videm!

O c e p e k olajšano: No torej! Si briše pot s čela. Hvala bogu!

M a r t i n zbadljivo: Sam tga na vem, zakua hodja in kua guvareja!

O c e p e k se nekoliko približa Martinu in ga hoče potešiti: Vidite, Martin, tega pa tudi jaz ne vem, in — saj ste pameten mož! — gospod šef lahko dela, kar hoče, mi se ne smemo vtikati v njegove korake.

M a r t i n godrnjaje: Na ja, na krahk puvedan: tu te neč na briga! Švam driben! Se začne odpravljati. Bom pa čez en cajt spet pugledu!

O c e p e k vesel, da mu je diplomatska zvijuča tako uspela, potreplja Martina po rami: Tako bo najbolje, Martin!

P o ž a r pa medtem svojo »molitev« konča: postane za steklenimi vrati, položi list papirja v knjigo in jo zapre, še nekajkrat energično »potrdi« z desnico po zraku in med zadnjimi Ocepkovimi besedami stopi v sprednjo sobo. Ko zagleda odhajajočega Martina, ga takoj pokliče z domačim glasom: Halo, Martin, zdaj pa že lahko greš noter!

O c e p e k se strese kot Jeriho ob glasovih izraelskih trobent, se obrne, steče k pisalni mizi in hiti urejat akte, ki jih je že davno do zadnjega papirčka postavil v pokorno vrsto.

M a r t i n samo nekaj zamomlja in počasi krene proti zadnjemu izhodu.

P o ž a r dobrohotno in zavetniško Martinu: Pa le glej, da dobro narediš! Nič več ne sme vleči, sicer dobim še revmatizem v teh kratkih minutah, ko imam tam opravka.

M a r t i n pokima kot izvedenec in odide v drugo sobo. Med nadaljnjim se suče po njej ter popravlja okna in vrata, tako da ga zdaj vidimo, zdaj zopet ne.

P o ž a r se odkrije, stopi še za dva, tri korake proti ospredju in tako rad-nerad daje priliko, da ga natančneje prebrskamo. Zaradi nesrečnih luči na sufitah se nam sprva kar zabljšči, tako se njih svetloba odbija od neskončno popolne fabrikantove pleše. Tej glorioli pa se kmalu privadimo in z ve-

seljem pozdravimo dobrodušni in debelušni obraz našega junaka; prav gotovo je, da ga neprijetna misel ali celo bog nas varuj skrb do zadnjega časa nikdar ni nadlegovala, sicer bi ne mogel ostati tako otroško nežen in gladek. Okroglo, nogometni žogi pred začetkom tekme podobno glavo zadaj lepo obroblja mesnata blazina, spredaj pa jo podpira kar dvoje podbradkov. Obrazu so po fiziognomiji docela enake tudi roke: kratke, zalite, s srčkanimi jamicami v členkih. Požarjeva obleka je elegantna, a prav nič kričeča; blago seveda že od daleč vpije: *Manufactured in Scotland!* Blesku na vrhu glave se v obilni zlati in briljantni meri pridružuje lesket na prstih in telovniku.

Bodi *P o ž a r j e v a* zunanost še tako sijajna, vendar nam ne more uiti, da ga zdaj ne zadovoljuje več. Nekaj ni v redu, od tod težak vzdih: Ah! Potem ko se globoko oddahne, stopi fabrikant k pisalni mizi, na katero položi svojo knjigo; čez to pa povezne cilinder, očitno z namenom, da jo skrije pred indiskretnimi očmi.

O c e p e k uslužno odmakne stol.

P o ž a r se počasi spusti na sedež in ponovno težko vzdihne; ker se zdaj hočeš-nočeš mora prepustiti svojemu prokuristu, vdano zastoče: Tàk kaj je novega?

O c e p e k se prikloni, se postavi tik pisalne mize na šefovo desnico, nekoliko pošumi s papirji, se fino odhrkne in začne naštevati dopise, kakor bi bil navit: Firma Alma, Maribor, dopis z dne 26. septembra t. l.: potrjuje v redu prejem blaga — faktura od 10. septembra t. l. Firma Bratje Babič, Kranj, dopis z dne 27. septembra t. l.: oferira zaboje po novih, za deset procentov zvišanih cenah. Firma Gasilska četa, Škofja Loka, dopis z dne 27. septembra t. l.: prosi prispevka za tombolo, ki jo priredi v proslavo dvajsetletnice osvobojenja. Firma Jelka, Celje, dopis z dne 25. septembra t. l.: odgovarja na naše serijske ponudbe — ima na zalogi še polovico zadnje partije. Firma Kregar & Co., Novo mesto, dopis z dne 24. septembra t. l.: odgovarja dtto — na zalogi še tri četrtine. Firma —.

P o ž a r postaja med branjem vedno bolj nestrpen in zdaj z vzdihom *Ocepku* odreže besedo: — dtto!

O c e p e k začudeno, ker ne razume takoj: Ne — firma Lana!

P o ž a r zdolgočaseno: Saj je vseeno — dtto ali Lana! Ich bitte Sie, lieber Herr *Ocepek*, kdo bo pa to poslušal!

O c e p e k debelo gleda: Gospod šef, oprostite — če dovolite, prosim, vedno ste zahtevali od mene natančno vso korespondenco.

P o ž a r: Nikakor ne, dragi moj, to ste le sami tako uvedli.

O c e p e k zgroženo ugovarja: Nikoli hi se ne drznil —!

P o ž a r tolaži: No, no, nič hudega! Z mojo zlato rajnko ženo sta se tako navadila, jaz pa sem moral razen druge zapuščine podedovati tudi to vsakdanjo nevšečnost. Dokler sem imel čas, sem že nekako prenesel, zdaj pa, dragi moj *Ocepek*, to ne gre več!

O c e p e k skuša na rahlo oporekati: Toda prav zdaj, gospod šef, ko smo v tako težkem položaju —.

P o ž a r seže prokuristu v besedo: Prav zdaj je vsaka sekunda tem dragocnejša. Zato Vas prosim, za naprej samo izvleček, le najvažnejše!

O c e p e k: In drugo, prosim?

P o ž a r: Boste reševali sami, saj imate prokuro.

O c e p e k nekoliko zmeden, ker se zaveda odgovornosti, ki jo prevzame: Že, a kaj naj na primer napravim s prošnjo za tombolo?

P o ž a r se ljudomilo nasmehne: Wie gewöhnlich!

O c e p e k pokorno: Hvala! Bom. Razumem.

P o ž a r: In zdaj, prosim, tiste tri, štiri stvari, ki se vam zdi, da jih moram vedeti!

O c e p e k je seveda prišel nekoliko iz koncepta in bliskovito išče po svojem kupu: Takoj, prosim! Jemlje posamezne akte iz skladovnice in jih polaga posebej, pri čemer poluglasno in pretrgano govori: To-le ... Da ... Tudi ...

P o ž a r se medtem nekam poglobi; pozna se mu, da napeto misli, ker kima z glavo in potrjuje z roko, kakor smo ga že prej videli.

O c e p e k prebrska svoj kup in vzame izločene akte v roke: Tule, prosim: hoče znova zdrdrati, a mu ne gre gladko: Firma Kreditna — pogleda še enkrat na glavo dopisa: ne, firma Lombardna banka, Ljubljana, dopis z dne 27. t. l. — to se pravi: 27. septembra t. l.: prosi za poravnavo dveh zapadlih obrokov in obresti tretjega četrtertletja v skupnem znesku din 47.574.25.

P o ž a r se vrne s svojega potovanja po deželi misli in na lahno vzdihne.

O c e p e k nemoteno: Firma Okrajna posojilnica, Ptuj — išče: dopis z dne 25. septembra t. l.: sprejema cesijo na konto Narodna hranilnica, Maribor, v znesku din 80.000.— in zahteva še ostanek din 11.321.75 v pokritje celega bremena.

P o ž a r otožno: Ja, ja, življenje je dirka z upniki ...

O c e p e k komaj da prisluhne: Firma dr. Vidak, advokat, Celje, dopis z dne 26. septembra t. l.: ker terjatev firme Ta-ta do stavljenega roka ni bila poravnana, vlaga za svojega klienta tožbo na znesek din 24.685.50.

P o ž a r se pod vtisom prebranega zmeraj bolj krči: Ali še ni konec?

O c e p e k sočutno: Takoj, prosim, le še eno! Zakašlja. Firma Zadržni kreditni zavod, Ljubljana, dopis z dne 28. septembra t. l.: še enkrat zakašlja odpoveduje — počasi, s kupčijsko sentimentalnostjo: da, odpoveduje nadaljnji kredit in zahteva takojšnjo poravnavo celega dolžnega zneska v višini din 170.399.50 tekom štiridesetih dni v izogib sodnega postopanja.

P o ž a r potrto: Trideset dni —! Podpis?

O c e p e k promptno: Gogala, p. pc.

P o ž a r kot prej: Gogala ... Ppc ...

O c e p e k kima: Da — kot jaz ...

Požar vstane, vzame knjigo izpod cilindra in začne listati po njej; zamišljeno sam zase: Trideset dni... Deset lekcij... Šteje nekaj na prste.

Ocepek začudeno gleda Požarja; resno: Gospod šef, oprostite — če dovolite, prosim, to je resna zadeva!

Požar mehanično: Ja...

Ocepek: V tridesetih dneh ne bo mogoče...

Požar kot prej: Ne...

Ocepek žalostno ogleduje svinčnik, ki ga vrti med prsti: Zato bi odpoved ZKZ utegnila postati celo katastrofalna za podjetje, če se ne najde primeren izhod.

Požar odloži knjigo in hodi nemirno po sobi: Ja... Ja... Napačno razume zadnje Ocepkeve besede in se radostno zdrami: Torej ste našli izhod?

Ocepek: Dovolil sem si že večkrat, gospod šef, opozoriti Vas na to, da nas iz sedanjega položaja reši edino-le umik na one postojanke, ki jih je še mogoče obdržati.

Požar: Ja, spominjam se. Toda kako? Za katero ceno? Sede v naslanjač na desni in radovedno gleda Ocepka.

Ocepek potegne izpod svojega kupa list papirja: Tule, prosim, moj načrt. Osnovne misli bi bile: Podjetje je globoko pasivno. Kreditne obveznosti so tako visoke, da požira amortizacijska služba skoraj vse tekoče dohodke. Tujega denarja ni več mogoče dobiti: tudi če bi bil na razpolago, bi bil za podjetje predrag. O poravnavi po Vaši zapovedi ne smem niti govoriti.

Požar protestira z dvignjeno desnico kratko, a ponosno: Gegen meine Ehr'!

Ocepek se uslužno prikloni: Zato ostane le ena pot: takojšnja likvidacija najnujnejših visočih dolgov in redukcija obrata na obseg, ki bi ustrezal lastni kapitalni moči podjetja. To pa je mogoče doseči samo s prodajo nekaterih nepremičnin iz privatnega računa.

Požar plane zavzeto kvišku: Waas —?

Ocepek se ne zmeni za vzклик: Hiša na Starem trgu —.

Požar ob sapo: Ali ste —?

Ocepek neizprosno: — in gradič pod Rožnikom —.

Požar iz uma: Meša se vam, nesrečnej! Ne dá več Ocepku besede. Proda naj se hiša na Starem trgu, naša rodna, dinastijska posest? Na boben naj gre gradič, ženin gradič, njena dota in izročilo za Edit? — Kakšna sramota in ponižanje! — Ali niste nič pomislili, kaj so čast, ugled, tradicija? — Moja družina naj pade nazaj v majhne razmere, iz katerih se je že v dedovih časih izkopala, ali celo v pomanjkanje? Mar ste pozabili na spoštovanje, ki sem ga dolžan spominu svoje blage žene, na dolžnosti, ki jih imam do hčerke? — Nein, nein, Herr Ocepek, nič se ne bo prodajalo, vse se mora rešiti, stopi k pisalni mizi, Ocepku nasproti: razumete: prav vse!

Ocepek popolnoma razorožen, resignirano: Gospod šef, jaz ne poznam druge rešitve.

Požar triumfalno: Jaz pa jo poznam, dragi gospod Ocepek! Vzame knjigo zopet s pisalne mize in jo pomoli Ocepku pod nos: Tule je!

Ocepek brez razumevanja gleda zdaj knjigo, zdaj Požarja.

Požar vneto prikimava prokuristu.

Ocepek končno neodločeno seže po ponujani knjigi in jo vrti v roki, kakor bi ne vedel, kaj naj počne z njo; negotovo: Tale knjiga —?

Požar s samozavestjo zdravnika, ki daje umirajočemu rešilno zdravilo: Ja!

Ocepek si ogleduje naslovno stran knjige in mrmraje bere naslov: »Bonaventura Muri, Usoda tvoja — to si ti!« Zdajci postane pozoren in bere z rastočim zavzetjem: »Čudo moderne psihologije! S študiranjem te knjige lahko vsak človek iz svojega življenja izključi bolezn, nezgode, neuspehe, uboštvo, bedo in obup.« Zopet nejeverno pogleduje zdaj knjigo, zdaj Požarja.

Požar se zavetniško smehlja: Ja, ja, dragi moj! Čudovito, res, kaj ne? Samo prepričan moraš biti!

Ocepek osuplo: O čem?

Požar s stoddstotno gotovostjo: O tem, da se vse to res zgodi!

Ocepek zabodeno: In potem —?

Požar kakor prej: Se res zgodi! Prijazno potreplja Ocepka po rami: Ja, ja, moj ljubi prijatelj, narobe sva do zdaj ravnala! Koliko sva se mučila in si prizadevala — čemu? S poudarkom: Vse ti bo dano, kar želiš, samo hoteti ne smeš!

Ocepek je toli presenečen, da se nehote umakne za korak in zadene ob stol, na katerega se sesede; jecljaje: Te —, tega ne razumem...

Požar docira: Človek ne more nikoli ničesar doseči s svojo voljo. Vse zaželeno pade človeku vselej samo v roke, ker je prepričan, da se bo vse zgodilo.

Ocepek pa je prepričan, da se je Požarju kako kolesce narobe zavrtilo, zato stisne knjigo med kolena in sklene roke proti njemu, moledujoč ga: Gospod šef, lepo vas prosim —, rotim vas, gospod šef —!

Požar pridiga dalje: In to spoznanje stori, da se odslej namestu nesreče, bede in obupa uresniči zaželeno.

Ocepek vstane in začne telefonirati, mrmraje številke: Štiri, štiri, štiri, štiri... Hlastno: Halo, reševalna postaja! Tu —.

Požar zapopade, kaj Ocepek hoče, mu iztrga slušalko in jo trdo postavi nazaj na vilice; nejevoljno: Was soll das heissen?

Ocepek odskoči, prime knjigo, ki jo je ves čas tiščal med kolena, in jo kot ščit dvigne proti Požarju; prestrašeno: Toda gospod šef —!

Požar zgrabi »ščit« in ga prevzame; zopet v prejšnjem gotovem tonu: Ja, to je novi evangelijski! Začne listati po knjigi, poišče neko stran in jo kaže Ocepku čez pisalno mizo: Glejte: bere: »Prasila človeku avtomatično izpolnjuje vse njegove želje, ako jih slepo zaupa«, s posebnim poudarkom: »ga odveže vsake odgovornosti za njegovo življenje in po stopnji tega spoznanja

doseže odrešitev, to je bolezn, ne z g o d e, n e u s p e h i in tako dalje se izločijo iz njegovega življenja.« *Pogleda zmagoslavno Ocepka.*

O c e p e k boječe pristopi k pisalni mizi in sledi Požarjevemu kazalcu po knjigi, medtem pa mu še vedno nezaupljivo škili v obraz; ko vidi, da je zares tako natisnjeno, se mu vrača vera v šefovo normalno stanje in nehote mu uide: Torej se vam ni —, to se pravi, torej je res?

P o ž a r: Res, res! *Nenadoma se nečesa spomni, potegne uro iz žepa in pogleda nanjo, potem pa še na stensko; brez zveze s prejšnjim: Vsak moment morata biti tu.*

O c e p e k se zopet zboji, da nekaj vendarle ni v redu s Požarjem: Kdo?

P o ž a r zapre knjigo: Onadva! Avtor te knjige, čudodelec, in profesor dr. Čad! Stopi proti naslanjačem na desni in odloži tam knjigo na mizo.

O c e p e k presenečeno: Čudodelec? — Torej živi tu, pri nas, v našem mestu?

P o ž a r zadovoljno: Da, hvala bogu, kaj? — Naš rojak je, Slovenec, in ponosni smo lahko, ponosni moramo biti nanj: ni ga še rodila naša zemljica enakega! Ves svet ga že občuduje! Tale knjiga je izšla že v neštetih jezikih in izdajah. Vabila dobiva, naj bi se za stalno naselil v Berlinu, Parizu, v Ameriki, on pa po vrsti odklanja: tu sem doma in tu ostanem, naj se zgodi karkoli! Redek primer patriotizma med našimi slavnimi možmi!

O c e p e k: In čemu prihaja sem?

P o ž a r: Da se nekoliko pomenimo, da nam pojasni to ali ono, da nas z živo besedo utrdi v prepričanju. *Stopi zopet bliže k Ocepku; nenavadno prijazno: Gospod Ocepke, tudi vi ga morate spoznati! Ostali boste tu!*

O c e p e k ponovno presenečen, otročje: Jaz? Zakaj?

P o ž a r navdušeno: Videli boste, kakšna magična osebnost je! Človeka kar prevzame: zdi se ti, da je šinila vate neka čudežna moč; ne da bi vedel od kod, te navda trdna zavest gotovosti in uspeha. Zamaknjeno sklene roke: Wundervoll!

O c e p e k proti svoji volji občudovaje: O!

P o ž a r: Ja! In ni dvoma, da tudi vi kmalu stopite v naš krog.

O c e p e k zmeraj bolj odpira usta: Torej imate že krog?

P o ž a r: To se pravi, nič formalnega, zato pa tem trdnjše: skupno idejo! Navdušeni boste, vam pravim. — Sicer ne vem, kaj naj bi bilo vam podarjeno, ko imate vse: lepe dohodke, mir, zadovoljnost —.

O c e p e k pohlevno ugovarja: O, prosim, to je zgolj videz!

P o ž a r se čudi: Res? Glejte ga, Ocepka, kdo bi si mislil! — Čisto blizu Ocepka, prekanjeno in hudomušno: Aha, že vem, kakšna fletna, mlada punčka, kaj? Mlaskne.

O c e p e k se neznansko zagrozi: Za božjo voljo, gospod šef, saj vendar dobro veste, da živim strogo po veri —!

P o ž a r pa Ocepku očitvidno ne verjame dosti, marveč mu požuga s prstom: Ej, prijateljček —!

*Na Ocepkovo srečo — bog ve v kakšno težko zagato bi ga še pritiral
nagajivi gospod šef! — se pa zdaj odpro leva vrata: na pol uniformirani
služabnik vstopi, se prikloni in naznani: Gospod profesor Čad in gospod
Muri!*

(Se nadaljuje)

VPRAŠANJA

JANKO SAMEC

Kdaj človek bo dozorel v novi čas?
Kdaj sredi ljudstev znanih in neznanih
ne bo zatiranih in ne teptanih?
Kdaj človek bo imel en sam obraz? —

Kdaj bo duhovnost ljudska čist izraz
ljubezni melodij, v akord ubranih,
sred src človeških le človeku vdanih,
ki v svetu vodi jih en sam ukaz:

Ob vsaki uri, sleherni minuti
življenja našega le človek biti
z vsem svojim bistvom, z mislijo in čuti;

za roko s sočlovekom se voditi
in skoz življenje samo s srcem pluti,
ki zna ves svet in sebe le ljubiti!

POTRČU

BRANKO RUDOLF

Potrček, le kako si me predstavil bralcem?
Zakaj ozmérjal si me z „intelektualcem“?
Ker: naj so verzi še tako izbrani,
zanič so — če si pisal le z možgani.

KAMENJE GOVORI

DIMITR HADŽILIEV

Vdove Pavlove ni bilo v hiši, ko sta na vrata potrkala dva neznanca in zaklicala po njenem sinu. Povedali so ji, da sta bila prišla dva stasita, plečata moža v sivih mundirjih, v rokah pa sta imela nekakšen zvitek, na katerem so prebrali njegovo ime: „Vladimir Pavlov“. Nato sta pogledala njega samega, ne da bi dodala besedico, on pa je poslušno sklonil glavo in jima sledil.

Ta novica ji je kakor strašna hudičeva pesem zazvenela v ušesih, kolena so se ji zašibila, omahnila je in padla v nezavest. Kakor bi jo nenadoma močna roka potisnila naprej. Ko se je čez hip osvestila, si ni mogla razložiti, kaj se je bilo zgodilo, da je okoli nje toliko zaskrbljenih obrazov. Kaj so hoteli pri njej? Ali se ji je nemara zmešalo? — Zdrznila se je, pomela si je oči in naglo je vstala, kakor bi hotela pobegniti, toda kmalu se je spomnila vsega in zakričala: „Ah, Vlado, moj otrok, kje je?...“ Toda zakaj vsi okoli nje molče? Zakaj ji ne odgovarjajo? „Povejte mi, prosim vas, kam sta ga odvedla neznanca v sivih mundirjih?“ Toda niti en glas ni odgovoril temu materinemu klicanju, kakor bi bili ljudje okoli nje le sence, molče, kakor k molitvi so sklonili glave. Bilo jih je vedno manj, zlivali so se s somrakom sobe in se gubili nekam proti dnu hodnika. Potem je opazila, da ni nikogar več pri njej in začutila je novo moč v nogah, da je lahko hodila iz kota v kot, zbežala je po hodniku, toda zmedena se je znova vrnila v sobo. Ni vedela, kaj se dogaja z njo. Obstala je pred razpelom in plaho položila roko na križ: „Sveta devica, povej mi, kje je?...“ Toda, glej: kakor bi se tudi Kristus namrščil, se ločil od razpela in splaval nekam na hodnik. In krčevito je lomila roke, glas ji je postajal hripav, grlo se ji je osušilo, dokler ni končno spoznala, da samo odpira usta, ne da bi mogla spraviti glasu iz sebe.

Glasno je odprla okno. Zunaj je bila temna, strašna noč. V daljavi je divjala burja, na dvorišču pa so šelestele suhe veje akacij. Vihar, ki se je vse bolj približeval, je zavijal kakor čreda lačnih šakalov, jok stotisočglave množice. Nagnila se je ven in odprla usta, kakor bi hotela zaklicati: „Vlado!“, toda glas ji je zastal v grlu, top in mrtev, kakor ga tudi sama ne bi slišala.

Bila je prepričana, slutnja ji ni lagala, da se bo v tej temni noči zgodilo nekaj strašnega, nekaj neizrečenega, kar jo bo za vse življenje potopilo v trpljenje in žalost. Čutila je, da je nekje daleč težka roka padla na njenega otroka in ga bo za vedno odtrgala od nje... Ne, ne... ne sme misliti tako. Iskala ga bo, mora ga najti, ali pa se tudi sama ne vrne več semkaj. Ali ni on edino upanje njenih trpljenja polnih dni? Če ta prokleta usoda nima usmiljenja, tedaj ji je vzela vse. „Ne, ne... moram ga najti.“ Pri tej

misli ji je lice razsvetlila majhna radost, čutila je, da se ji vračajo moči, v srcu je začutila nadnaravno silo, ki jo bo popeljala tje... šla je navzdol po stopnicah, ni videla, kdaj je šla čez dvorišče, zavila po prvi ulici in stopila na široko cesto. Vedela je, da neznanci v sivih mundirjih zmerom prihajajo iz mesta, njihovi pogledi so krvavi in prinašajo nesrečo. Njihove roke ne prizanašajo, ko trgajo otroke od njihovih mater in jih vodijo nekam daleč, v neznano mesto, kjer ni veselja, ne tolažbe, — vse je sivo ali črno in velika koščena roka premika koščen lok po napetih strunah iz človeških živcev. Hodila je vse hitreje, dolga cesta je hitela pod njo, v lice pa se ji je zaganjal veter, divji in hladen in ji kuštral lase ter dvigal prah. Kakor straže so bedeli obakraj ceste veliki topoli. Veter jih je pregibal in v njihovih vrhovih se je slišalo žalostno stokanje.

Vedela je, da takšna temna noč ne obljublja nič dobrega. Razumela je, kaj ji je hotel povedati žalosten stok vetra. Vedela je, da nekje daleč od nje, za hribi, konec te dolge ceste — v velikem mestu, med visokimi kamenitimi hišami, čaka on, poln upanja. Njegovo srce drhti v tem pričakovanju, prisluškuje slehernemu šumu vetra, šelest vsakega lista, ki pade na tla, mu ozarja lice z majhnim upanjem: ko bi bili to koraki nekoga, ki mi je drag, in ki ga bo iztrgal mračnemu podzemlju mesta. Mesto strašnih ljudi. In vsi nosijo sive mundirje, kaj ne? — Strašni so, neizprosní, — o, ona ve: tako močni so, da se nič ne more zoperstavljaní njihovi volji: da ubijajo — misli ona in hiti vedno dalje. Ko bi prišla vsaj dovolj zgodaj, sicer — bo vse izgubljeno. O, dobro jih pozna, te v sivih mundirjih! Prišli so nekoč pred desetimi leti, vzeli so njenega drugega sina in ga odpeljali po isti cesti v mestu. Toda takrat ni bilo tako strašno, saj so ji obljubili, da ji ga spet povrnejo. In čemu ne? Kaj jim je napravil? — Niti mušicam ni storil nič žalega. O, ko bi vedela, kaj jo čaka, stekla bi za njimi, padla bi pred nje na kolena in jih prosila, naj ji puste otroka. Saj so ljudje in vedo, kaj je mati. Verjela je, da ne morejo biti tako brezsrčni, da bi ji ga vzeli za zmerom, — ne... Ko pa je izvedela, da se nahajajo tam daleč, kjer preneha dolga cesta, velike kamenite trdnjave, kamor vlačijo oni v sivih mundirjih sinove mnogih vdov, da jim jih nikoli več ne povrnejo... ko je spoznala, da je za onimi stenami pokopano toliko slabotnih sinov, tedaj je nejeverno stisnila pest: „Ah!“

Potem se je zmedeno ozrla naokoli — nikogar ni bilo. Okoli nje je bila temna noč, veter je še vedno divje pripogibal breze in topole, cesta pa je zakrivala svoj konec. Noge so se ji znova zašibile v tej osamljenosti, prepletale so se, omahovala je, ni mogla več hoditi, samo prestopala se je vedno na enem in istem mestu. Srce ji je neenakomerno bilo, kri se ji je nemirno prelivala pa žilah. Postajala je trudna.

Toda ta onemoglost ni bila nič v primeri z grozo, ki jo je slutila, — boleost, ki jo bo za večno zavila v svoj plašč. In v hipu so se ji pred to

mislijo povrnile moči in spet je pohitela naprej. Oči so se ji čudno zasvetile, ko je pred seboj zagledala luči, kakor bi se zvezdnato nebo spustilo do zemlje, — prevzelo jo je otroško veselje. Da, tistale majhna lučka, ki se zdi, da bo zdaj ugasnila — to je on, gleda jo... Ve, da prihaja... Čaka jo... Oh, sveta devica, še malo ga čuvaj!“

„Vlado, otrok moj, že grem!... Ali ne slišiš mojih korakov? Ali ne poznaš glasu svoje matere?... Še malo, pa bom pri tebi. O, vem, vem. — Oni v sivih mundirjih te nečejo izpustiti. Kako neusmiljeni so! Toda, ali je na svetu kaj močnejšega od materine ljubezni?... Prisilila jih bom, da mi vrnejo otroka.“ Postala je otroško vesela in pričela mahati z rokami.

Luči v daljavi pa so postajale vse večje. Bližala se je mestu... Postala je vse bolj odločna. Srce se ji je napolnilo z elementarno radostjo. Zadržala je bežati, mahala je z rokami in lasje so se ji razpeli.

„Stoj!“ — je odmeval glas, ki ga je nosil veter. Ni mogla verjeti, da je to človeški glas. In čemu naj bi jo tudi preganjali? Nikomur ni storila nič žalega. Ali ji bodo res preprečili, da bi poiskala svojega sina?...

Iz daljave se je zaslišal grom, top in ravnodušen. Sledili so mu drugi in čutila je, kako ji telo izpreletavajo goreči trnki.

Grmenje se je nadaljevalo... Na njenem telesu so zijale rane, toda ni jih čutila, — kajti vsa se je izpremenila v željo, da bi bila čimprej pri tisti majhni lučki.

„Grem, Vlado!“

Glej, mesto je že tu... Že je slišala poltihi krohot mestne noči, videla je silhuete visokih dimnikov. — Še hip — in pri njem bo. Iztrgala ga bo iz rok onih v sivih mundirjih in ga odvedla s seboj. In glej: kakor da leti, odtrgala se je od zemlje in poletela, — tako lahko in tiho. Kmalu bo nad mestom. Tam je on, v tisti trdnjavi. Ugrabila ga bo in poletela z njim daleč, ne domov, nekam za daljna mesta in vasi, kjer ni znancev v sivih mundirjih, — kjer ni hladnih sten in zaklenjenih kleti. In tedaj: kdo bi ji ga mogel ugrabiti!...

Še malo, je mislila... In zdaj je letela naglo, potem spet počasneje, bežala je. Hotela se je osvestiti, pogledati okoli sebe, toda na oči ji je legal utrujen dremež, nekakšna siva koprena je pregrinjala vse okoli nje. In ta sivina je rasla, se razlivala pred njo: velike sive hiše, sive luči, sive krivenčaste ulice, iz katerih ni bilo izhoda, kakor bi bila tudi tišina, v kateri je ležalo mesto, siva. Videla je, kako nad hišami hite dolge železnice — prazni vagoni, pod njimi pa se brez glasu vrte kolesa. Kakor bi bile ulice, in vagoni in kolesa, izrezani iz najmehkejše gume. Gluha tišina se je odpirala okoli nje kakor siv cvet in zavijala prostranstvo v hlad in obup.

Čutila je, kako se v njeno telo vlačí strah, podoben hladnim vbodom. Glej, tam visoko pod nebom luna — tudi ona hladna in siva. Toda kmalu jo

je minil strah. Spet se je v njej prebudila sila matere in hitreje je stopila. — Še malo.

Tam, na koncu temne ulice, so ječe, kjer jo čaka on. Kako mu trepeta srce v slutnji skorajšnje smrti, — v kakšnem trepetu se mu stresa telo. — Stiska pesti, vpije, toda ječe so globoke, stene so trde in debele, vrata pa so zaklenjena s težkimi ključi. Srce se ji je stiskalo ob tej brezupni misli in iz njenega grla je planil prodiren krik: „Čemu se ne oglasiš, Vlado!“ Jaz grem... Potem je za hip prisluhnila, da bi zaslišala vsaj svoj lastni odmev, toda zaman. — Mrtve so molele kamenite ograje in luči so dogorevale ter izpreminjale svojo svetlobo v mrak.

Stekla je še hitreje. Molčala je in le gluho stokala. Potem se je ustavila pred stolpom, in hotela potrkat, toda nekakšna velika senca jo je zmotila. To morajo biti ljudje, dobri in postrežljivi ljudje. Gotovo so slišali njeno pretrgano klicanje, — razumeli so njeno brezmejno trpljenje, ki jo duši in zdaj so tu — pomagati ji hočejo — povedali ji bodo, kje bo našla svojega sina — da, da...

„Hej!“ je zaklicala, toda nihče se ni oglasil.

Senca pred njo pa je rasla, postajala je ogromna, polagoma pa se je začela razlezati, dokler se končno ni izpremenila v sivi polmrak ulice. Kakor brezumna je hitela naprej in zagledala: črn voz, ki sta ga vlekla dva mršava konja. Za vozom so hodili ljudje, oblečeni v črno, — sklonjenih glav so šli za vozom in molčali. Niso gledali drug na drugega, kakor bi se bali, pogledati okoli sebe. Oči so jim vlažne, hoteli bi jokati, a ne morejo. Tišina je popolna, ne sliši se niti topot konj. Za tem vozom pa se vrste drugi, prav taki vozovi, za njimi pa žalostni obrazi in solzne oči. Kakor bi vsi ti vozovi in ljudje zrasli iz zemlje. Ona se ustavlja, odpira krste in stoka: „Povejte mi, ali je tu?“ Toda sence so izginile.

Groza jo prevzame ob tej prikazni. Nikogar ni pred njo. Samo kamenite stene, s temnimi okni in iz njih se širi tišina in vlaga. Prešla je ulico, naslonila je uho na zid, toda tudi tam je tisto ubijajoče molčanje. Zaklicala je, toda nihče se ni oglasil. Tedaj je začela kakor brez uma biti z glavo ob zid in zaječala je: „Povejte mi, ali tudi kamenje ne more govoriti?“... Prisluhnila je. Zazdelo se ji je, da je v globočini stolpa zadonel pridušen glas.

„Sin!“ — je zavpila — „se že oglašáš... Tu sem.“ Znova se je zaslišal glas podoben daljnemu stoku. Kakor bi izpregovorilo kamenje, hotelo nekaj povedati. Napravila je nekaj negotovih korakov, se znova vrnila nazaj, zmedena od nepričakovanega veselja. Sedaj ni bilo več dvoma — to je bil njegov glas. Ali ji ni tako dobro znan njegov mehki, topli glas?... Začutil je njene stopinje, prosi jo — hitreje...

„Grem, grem!“

Glas tam znotraj pa je postajal močnejši in razločnejši, kakor bi pri-

hajal bliže. Obšla je stolp, toda... prokletstvo! — nikjer ni bilo vrat. Zdelo se je, kakor da je vsa iz enega samega kamena. To jo je vznemirilo in spet je naslonila uho na zid. — Glas, ki se je slišal odznotraj, ni bil eden, temveč zbor tegobnih krikov, hripavi glasovi, v katerih je bilo malo prošenj, toda več groze in prokletstva. Potem je naenkrat zagledala na koncu hiše železna vrata, ki gotovo vodijo v ječe, in napotila se je tja.

„Ljudje, odprite!... Kaj sem vam storila! Grem po otroka... Tam v dnu stolpa je, vem... Zaman ga hočete skriti...“ — Na lice so ji padale kaplje krvi mesto potu, ona pa je trdovratno bila z glavo ob vrata in z nadčloveško močjo zakrivala roke v zamrežena okna.

„Odprite mi! ...vem, da ste ga okovali v črne, zarjavele verige, da nikoli več ne bi videl sonca... Verige so se mu vrezale v meso in zvonijo kakor stokanje, ko se le premakne. O, koliko bolečin povzročajo te verige, on pa samo vzdihuje in molči. Odprite!...“

Njene roke so postajale močnejše, vse njeno telo je nenadoma dobilo nenavadno moč in železo je popuščalo in padalo na tla. Potem bo razbila tudi vrata, kakor vihar bo stopila noter in če ga najde, ga bo ponesla s sabo...

Nenadoma so vrata popustila. Pred njo so zazijali temni hodniki s hladnimi zidovi, ki so bili polni gnilobe.

„Vlado!“ — je zaklicala plašno in njen glas se je odbijal od sten. V odgovor so se zaslišali isti pretresljivi stoki. Da, zdaj ni nobenega dvoma več, da je tam. In koliko sinov leži tam in čaka! — Zaman čakajo, da pride kdorkoli... Stopila je hitreje. Butnila je v vrata, odprla je druga vrata, pred njo pa so vstajali novi hodniki, tesni in temni. Potem je šla navzdol. — Glasovi so bili vse bliže in vse bolj pretresljivi. Odtrgali so se od skupnega ječanja in vzletali pod obokane hodnike. In kako so si bili podobni! — Ni mogla razločiti njegovega glasu.

Naenkrat so se pred njo razgrnile zavese in postalo je svetlo. Nahajala se je v prostornem dvorišču, polna strmenja in strahu. Glasovi so nenadoma zavreščali, potem pa so zamrli v topo in mučno stokanje. Čutila je, — noge so se ji šibile in srce ji je jedva bilo... Glasovi so potihnili. Pred očmi se ji je stemnilo, potem se je spet zjasnilo. In zdaj, v tej sivi svetlobi, je videla jasno: v daljavi so stali leseni drogi. Približala se jim je — na njih so se majali nekakšni predmeti. Človeška telesa — je pomislila in v blaznem teku hitela proti zibajočim se telesom. „Vlado! Torej je vse končano!...“

Šla je mimo nekaterih teles, zagledala se temu in onemu v obraz, toda zaman — njega ni bilo. Bili so podobni drug drugemu, pod enakim pečatom smrti. In še hitreje je šla naprej, ustnice so ji podrhtavale, ne da bi mogla izpregovoriti: bile so pripravljene, da zavpijejo, glasneje od groma in da z njim izpove prokletstvo nad življenjem in svetom... Bežala je po dvo-

rišču, se zadevala ob viseča trupla, ki so se počasi in ravnodušno majala, in siv mrak je postajal nepregleden, dokler ni vse umrlo pred njenimi očmi.

Potem so se pred njo odprla druga vrata, iz katerih je vel isti neprodiren mrak. Stopila je noter. — V temi so blodile črne sence. Sklanjale so se nizko, iskale se nekaj po tleh, potem so začele bežati, kakor v strahu. Nehote se je tudi sama sklonila; po tleh so se valile nekakšne žive klobke — človeške glave... In tedaj je videla — odprla se je čeljust, kakor bi hotela izpregovoriti.

Ob tem prizoru se ji je zmrčil um. Vdova Pavlova je bežala naprej, nazaj — ne da bi mogla zavpiti. O, koliko mater, ki so prišle semkaj iskat svojih otrok! ... spustila se je k sivemu mundirju, toda močna roka jo je potisnila nazaj skozi vrata. Zbežala je po tesnem hodniku v slabo razsvetljeno dvorano. Tu je na zlatem prestolu sedel gigant, iz njegovih oči so letele žareče iskre. Usta so mu razširjena v satanskem smehu — zadovoljen je žrl tople, kadeče se možgane.

„Vlado!“ — je zavpila in padla nekam v neznano...

Otrpla se je prebudila, vsa v hladnem znoju in skočila s postelje kakor preganjana žival. Kraj nje je ležal njen devetletni sin, ki ga je prebudil njen krik.

„Vlado!... Otrok!...“

Preplašen je sedel in jo objel s svojima slabima rokama.

„Mama, čemu si se tako prestrašila? Kaj se ti je sanjalo?“

Ni se mogla umiriti, — hripav glas se ji je lomil.

„O tebi, sinko, sem sanjala...“

Iz bolg. prev. Špur in St. Atanasov.

Dimitr Hadžiliev je rojen 1896. leta. Prvič se je oglasil na literarnem polju 1919. leta. Izdal je zbornik pripovedk „Kamenje govori“, „Poslednji brat“, dramatisirano pesem, in antologijo „Pokrusena Bolgarija“. Slednja je zbirka njegovih najpomembnejših pesmi in proze, ki opisujejo krvave dogodke v letih 1923—25. II. deluje v literarni fronti pisateljev, pristašev umetniškega realizma.

Hadžiliev, zvest sin svojega časa, zastopa v svojih delih tezo, da je med odnosi ljudi potrebno več etike, zlasti med ljudmi množice, s katerimi čuti in ki jim daje enako pravico do prostora pod soncem.

S takim gledanjem na svet in stvari spada Hadžiliev med ustvarjalce nove bolgarske literature.

EPITAF

J. CAESTUS

Kje bo po tvoji smrti stal tvoj spomenik? —

Nikjer. Saj nisem nič. Niti ne — „naš dolgoletni, zvesti naročnik“.

ROMANTIKA IN REVOLUCIJA

(Misli ob 150 letnici francoske revolucije)

BRANKO RUDOLF

Ko je na dan 14. julija leta 1789. pariška bastilja padla, je dogodek odjeknil daleč po svetu. Povsod v Evropi so ljudje o tem govorili, se razburjali in si delali komentarje polne upanj in pričakovanj. Že mnogo-krat so podčrtavali dejstvo, da sama bastilja ni predstavljala posebne vrednosti. Staro, sivo, masivno in neprijazno poslopje z osmimi stolpi tudi ni bilo posebno zasedeno in zato vse zavzetje tudi ni bilo kdo ve kako pomembno vojaško dejanje. Vendar pa je padeč bastilje bil več kakor simbol, to je bila uspela demonstracija zelo velikega obsega.

Po enostavni, a prav klasični formuli ruskega revolucionarnega teoretika zmagajo revolucije tedaj, „ko večina ljudi v državi želi spremembo in ko vlada ne more več držati oblasti“. Padeč bastilje je zelo drastično pokazal, da sta v Franciji podana oba pogoja. Ljudje so začutili, da je revolucija v Franciji silno močna in da se ji bo težko ustavljati.

V Nemčiji so uspeh revolucionarjev pozdravljali. Duševna elita onstran Rena je bila polna upanja, da se bo v Franciji pričeto gibanje razširilo na njihovo domovino. Tako so mislili Bürger, Stolberg, Voss, Novalis in mnogi drugi. Učenjak Wilhelm v. Humboldt je potoval v juliju leta 1789. v Paris, da bi bil priča „genljive zmage človeštva nad samodržtvom“. Celo stari, sključeni in pokašljujoči Klopstock je navdušeno zajahal pegaza in slavil — revolucijo: „Če bi imel sto glasov, bi opeval Galije svobodo.“ Ne le meščani, tudi aristokrati kakor Freiherr von Knigge, avtor zbirke pravil o lepem vedenju, so mislili ugodno o prevratu.

Sličnih primerov bi lahko našli še zelo mnogo. Včasih je imelo neprevidno izražanje simpatij za francosko revolucijo neprijetne posledice. Škotski pesnik Robert Burns (1759—1796.), ki je slavil svobodo in napisal, da naj „gre tiranstvo s tirani vred svojo pot k vragu“, je to svoje mnenje drago plačal. Skoraj popolnoma so mu uničili existenco. Angleži so svojega kralja namreč že obglavili leta 1644., in zdaj nikakor niso hoteli, da bi se pri njih še kdo mešal v ideje o družabnem redu, ki je bil — pri njih! — tedaj že v veliki meri moderno-kapitalističen. Druga država v evropskem razvoju pa je bila Francija in tam kapital ni imel posebnih pravic.

Skoraj enodušno odobravanje evropske duševne elite pa dokazuje, kako zelo je bila Francija dozorela za prevrat. Meščanske francoske revolucije ni dobojeval samo eden sloj, temveč mnogo slojev. Tako je z vsemi uspelimi revolucijami. Gesla francoske revolucije so se obračala do vseh zapostavljenih in jih združila v boju proti fevdalizmu. Kmetški upori srednjega veka so v ljudeh pustili mnogo tleče snovi, posebno ker netiva ni docela

zmanjkalo. Kmetje in drugi zapostavljeni so se v uporih srednjega veka vedno pozivali na sveto pismo, kakor je še pozneje protestantizem rad poudarjal, da „ta Gospud neuelta vezh koker ta hlapez, sakai pred bugom smo vsi glih“. (Trubar: Catechismus str. 142.) Tako naglaševanje je imelo seveda tudi pri protestantih izrazito socialne vzroke.

A celo vsa renesančna umetnost je podzavedno pomagala revoluciji. Sicer je služila dvorom in plemičem, toda nastala je v mestih in v meščanskem okolju in to se ji je močno poznalo. Vzemimo samo Tiziana, ki je precej nehvaležen primer, kajti bil je zelo aristokratsko navdahnjen. Njegove postave kažejo discipliniran ponos, ki je „brez dvoma navdajal njega samega“ (Rodin). Celó svojim svetnikom je dal Tizian obleko in držo ponosnih dvorjanov. Kralja Franca francoskega pa je le upodobil čisto realistično — z dolgim, vohljajočemu smrkču podobnim nosom in pohotnim, v bistvu zelo malo dostojanstvenim izrazom na licu. Mirno lahko trdimo, da je Tizian s tem, da kralja na lastno zahtevo ni upodobil po načinu starih Bizantincev, nadčloveško velikega, brezizraznega in blestečega kakor ikono, temveč ostro-psihološko, zelo nezavedno, a učinkovito demonstriral za enakost vseh ljudi. Drugi slikarji pa so šli mnogo dalje od Tiziana kakor na pr. Velasquez ali še mlajši Holandec Rembrandt, dovolj izrazit demokrat, ki je zelo rad risal prizore s ceste in o priliki navdušeno portretiral svojo kuharico.

Mathiez pravi: „Revolucija je mogla priti le od zgoraj. Delovno ljudstvo, čigar ozko obzorje ni presegalo kroga njegovega poklicnega življenja, ni bilo sposobno dati zanj izpodbudo...“ in „revolucija je bila že izvršena v duhovih“ (Francoska revolucija str. 22).

Da so na koncu osemnajstega stoletja ideje tako dozorele, k temu je pomagal tudi humanizem, ki ga je deloma vendar oplojalo krščanstvo in ki ga je nosilo blagostanje cvetočih mest. V tem ozračju so se na novo prebudile prirodne vede, ki so se opirale edino na dokazljive resnice, v tem istem ozračju se je lahko svobodno udejstvoval prodirni duh nekaterih velikih gospodov, ki so si mogli dovoliti misli iz lastne glave — ne da bi jim škodilo. Tako je na pr. Michel Eyquem de Montaigne (1533—1592), francoski plemič, že v svojem času našel ostre besede proti krvavemu nesmislu vojne in konstatiral, „da je mnogo prepotoval, pa le redko kje naletel na običaje, ki niso bili toliko vredni, kakor naši“ (t. j.: francoski). Ta plemič je bil torej daleč nad omejenimi predsodki svojih sodobnikov — in tudi zelo mnogih naših!

Vse pa, kar koli je v krščanstvu, v umetnosti in znanosti, v Descartesovi ali drugačni filozofiji kazalo neko sličnost z gesli francoske revolucije, se je v tem času strnilo v mogočen tok, ki je vseskozi oplojal velike duhove tedanje evropske civilizacije.

Seveda nam je danes jasno, da je bila velika francoska revolucija

v bistvu meščanska revolucija, da je bil razred, ki je z njo politično zavladal, meščanski, da so fevdalni privilegiji ovirali predvsem meščanstvo, ki se pod njimi ni moglo prav razmahniti in je šele po njej prav izkoristilo vse novo pridobljene možnosti tehnike in prometa.

Že davno je Marx po pravici konstatiral, da je treba gesla *égalité*, *fraternité*, *liberté* razumeti v meščanskem smislu. Po svoji borbeni učinkovitosti, po svojem apelu na osebne interese posameznikov je pomenila *égalité*, enakost, predvsem enakost pred zakonom in principiuelno (le principiuelno!) enakost gospodarskih izgledov, *liberté*, svoboda, je pomenila takrat objektivno svobodo pred plemiškimi privilegiji in svobodno izbiro zakonskega druga, *fraternité*, bratstvo, pa je pomenilo bojno bratstvo za doseg te ciljev — „in bogatemu bratu je bilo ime Kajn“ (Oscar Wilde).

Sodobnikom francoske revolucije se pa gesla niso kazala v tej luči. Niso se zavedali, da so bila gesla razredna, da je bil boj v resnici boj med razredi. Ker se je mišljenje revolucije pripravljalo skozi stoletja, se jim je zdelo, da ima objektivno vrednost za vse ljudi in za vse čase. Niso proglašali „meščanskih pravic“, temveč „človeške“, ne da bi se prav zavedali, da so zašli nekoliko v nepreciznosti. Točka 2. Človeških pravic je na pr. določala, da spadajo k naravnim in nezastarljivim človeškim pravicam „prostost, lastnina, varnost in odpor nasilju“, nikjer pa ni govorila o tem, ali je delo človeških rok in sama ohranitev zdravih udov kakšnega človeka prav takšna „lastnina“ kakor kos zemlje, ki ga obdeluješ, ali ne. Prav tako so „človeške“ pravice določale, da smejo vsi državljani „osebno ali po zastopnikih prispevati k oblikovanju“ zakona. Niso pa govorile o tem, ali morejo vsi državljani prispevati k oblikovanju juridičnih pojmov in ali ne bi kazalo dajati državljanom poleg njihovega prirojenega razuma tudi nekoliko izobrazbe, v tem slučaju juridične.

Danes vidimo mnoge teh pomanjkljivosti in se smehljamo „občečloveškim“ pretenzijam tedanjih revolucionarjev. Vemo, da so zavedno ali nezavedno vendar služili razrednim interesom in razrednemu egoizmu zelo malo idealnih ljudi. Čisto drugačna pa se nam kaže kulturna setev revolucije, človečanskih idej, ki so zelo intenzivno delovale že pred njenim izbruhom in so po njej osvobodile in oplojale množico — pravo rimsko cesto sijajnih talentov. Meščanstvo je bilo takrat na višku. Meščanske demokratične ideale izpovedujejo takrat tudi umetniki in znanstveniki aristokratskega ali tudi kmeškega rodu kakor naš Prešeren, ki ga je meščanstvo brez dvoma asimiliralo.

Dva izrazita romantika sta Byron in Shelley, oba sta bila po rodu aristokrata. Sicer pa se čutijo sploh geniji te dobe duševne aristokrate. Takratni geniji namreč že delajo opozicijo proti novo nastalemu tipu filistra, na svoj način tudi tipičnega produkta meščanske družbe. Takrat se sploh razvije moderno nasprotje med umetnikom in filistrom, ker takrat

sploh postaja nevaren filister, tip človeka, ki ga je možnost zaslužka pripravila do sitega zadovoljstva s seboj, do pomanjkanja vsakega duševnega razmaha, človeka, ki ga diči omejenost, pri tem pa umazana lokavost.

Byron in Shelley, ki sta bila oba osebna prijatelja in doma preganjana, sta neizmerno zaničevala malomeščanstvo in kramarstvo — tudi tedaj, če se je odevalo v svilo in imelo na zunaj resnično uglajene manire. Iz tega pa nikakor ne sledi, da bi se bila hotela pred realnostjo tega sveta zapreti v slonokoščeni stolp svojih sanj. Nista bila „umetnika zastran umetnosti“, tega pojma tedanji sveži in globoki poetje še niso poznali. Byron in Shelley sta protestirala proti mnogim oblikam zatiranja in se sploh zelo energično mešala v vsakdanje boje kakor njihov prednik v duhu, pesnik John Milton. Shelley je med drugim avtor „delavske marseljeze“, Byron je napisal mnoge plameneče stihe svobodi, se navduševal za Washingtona, ki ga je že tedaj po veličini značaja stavljajl visoko nad Napoleona, in šel končno v Missolonghi umirat za svobodo Grkov, s katerimi je tedaj simpatizirala vsa Evropa.

Shelley, ki je bil še mnogo bolj borben kakor Byron, takrat ni bil več med živimi. Po nesreči je utonil v Jadranskem morju. Resnici na ljubo je treba priznati, da je bil lord Byron ob koncu svojega življenja znatno manj borben kakor prej in bi se bil mogoče sčasoma „umiril“ v nasprotno smer svojih mladeniških idealov kakor neki drugi pesnik te dobe — Wordsworth, ki je postal pozneje precej izrazit reakcionar. Res pa je vendar tudi, da je Byronu po Evropi odgovoril silen odmev, ker je med prvimi našel krepak izraz za čustvovanje mnogih. To je doba zelo številnih velikih poetov. Nekoliko mlajši od Byrona je Puškin, prav tako Mickievicz in naš Prešeren, ki je zapel: „Žive naj vsi narodi, — ki hrepene dočakat dan, — da, koder sonce hodi, — prepir iz sveta bo pregnan.“

Take in slične ideje so pesniki te generacije izražali spet in spet. Miljé, ki te poete obdaja, je izrazito meščanski, prav tako njihov okus in ideje, toda te ideje nosijo sijaj idealne borbenosti, ki sega daleč preko vsega, kar so politični zastopniki tedanjega meščanstva mogli ali hoteli uresničiti. V vseh čudovitih, do srca segajočih tonih, s katerimi razpolagajo, pojejo o pravici do svojih individualnih čustev, zato pa tudi o svobodi vseh ljudi. Vedno spet poudarjajo ti umetniki, da je vsak človek velik, če je velik v značaju, če se je notranje odločil za svoja človeška čustva. Verovali so, da ga morajo ta čustva priversti na pravo pot zanj in za soljudi — to je nekakšen v čustvo obrnjeni racionalizem, ki pa umetniško zelo prepričuje. Umetniki te generacije so naglaševali, da ima vsak človek pravico do življenja, toda ne do trdega življenja tovarne živine, temveč lepega in globokega življenja ljudi, ki svobodno razpolagajo s svojimi telesnimi in duševnimi silami in vedo uživati čudovito zanimivi in globoki svet, ki nas obdaja.

Svet po francoski revoluciji gotovo ni postal bistveno boljši, toda geniji prosvetljene in predvsem prve porevolucijske romantične dobe so še danes prepričevalni. Če je Puškin plameneče protestiral proti gospodi, ki „brez čustva, brez zakona“ tlači pravice drugih ljudi, je to kar čudno aktualno, njegova poezija pa nas prime tudi še po svoji smehlajoči, zbadljivi ironiji, ki se zdi še danes zelo moderna. Umetniki „revolucijske generacije“ so nam pustili mnogo idej, ki segajo daleko preko njihove dobe v našo lastno bodočnost.

Važna sta dva umetnika-velikana, Nemec Beethoven in Španec Goya. Oba sta zanimiva tudi zato, ker sega njihovo življenje iz „prosvetljene“ dobe v romantično in ker sta obe dobi v njunem delu pustili jasne sledove.

Globoka romantika revolucijske dobe se je strnila v Beethovenovih skladbah v izredno močan izraz. Svojim sodobnikom je odkrival z izredno silo in prodirnostjo čudovito mnogovrstnost narave in globine njihove lastne notranjosti. Njegova deveta simfonija pa izraža humanistično navdušenje, katerega učinka se tudi danes ne moremo odtegniti. Ko se na koncu oglasi zbor o „radosti“: „Vsi ljudje si spet so bratje, koder dih gre tvojih kril“, v resnici verujemo, da je to mogoče in da se bodo, kakor je mnogo pozneje rekel Pasteur, „ljudje razumeli, ne da bi rušili, temveč da bi gradili“. Od Beethovenovih časov pa do danes je bil mogoče le eden umetnik, ki se mu da primerjati istočasno po genialnosti kakor tudi po apostolski čistosti, s katero je pojmoval svoj umetniški poklic — to je Vincent van Gogh, kakor van Beethoven (in kakor van Rijn Rembrandt) holandskega porekla. Beethovenova vera je bil značilen romantični panteizem, njegova gesta proti ljudem ljubezen do svobode in bratska pomoč. Bil je prepričan republikanec, ki je ob svojih številnih selitvah stalno prevažal kip Rimljana — Bruta, Cezarjevega morilca. Vkljub temu, da je bil po pravici silno samozavesten in samsvoj umetnik in skrajno neprijeten proti vsakomur, kdor mu je hotel motiti inspiracijo, je silno značilno zanj, da je svoj genij hotel uporabljati zato, da bi ga razdajal ljudem, da bi jim razodeval. Ni le res to, da bi zadnji kvarti Beethovenovi in „Hammerklaviersonata“ kazali v bodočnost. Tako so to pisali ob stoletnici njegove smrti leta 1927. (Rodil se je leta 1770.) Nas pa predvsem zanima njegov značaj, njegova bratska gesta, s katero nam je odkrival neslutene globine. Le moderna, danes popolnoma degenerirana meščanska zavest tega ne more razumeti.

Slikar Francisko Goya, ki je umrl leto dni po Beethovenu, se je rodil že leta 1746. Bil je dvorni slikar, ki je podajal na krasnih slikah oslovsko lice svojega suverena in prostaške, nizkotne strasti na licu kraljice. Če bi še lahko mislili, da je bil njegov kruti realizem čisto naiven in da je Goya ostro, a brez zlih misli enostavno slikal, kar je videl, nam jemlje vsako tako misel pogled na vrste njegovih radirank, ki obtožujejo z jedko satiro. Na neki radiranki je upodobil lepo mlado ženo, ki se trese od strahu pa

vendar še poskuša, da bi izpulila zob — obešencu, ker to bojda prinaša srečo. Goya je pripisal: „Ali ni strašno, da ljudstvo še verjame v take bedastoče?“ Boje Špancev z Napoleonovo vojsko je ovekovečil v grozotni, a čudoviti vrsti radirank: „Grozote vojne“ (Los desastres de la guerra), ki so z njegovimi komentarji vred strahovita obtožba proti vojni sploh. Vse Goyevo delo svedoči o njegovi silni sposobnosti sočustvovanja in je polno ogorčenih protestov proti omejenosti, krutosti in neumnosti. Poglabljal se je v mračne, prav pošastne globine naše podzavesti, v psihologijo človeške bestialnosti in najbolj črne propasti, nad vsem pa vendar sveti luč njegovega silnega genija.

Goya je bil čisto drugačna narava kakor Beethoven, vendar družijo oba genija divje demokratsko prepričanje in bratsko občutenje, ki ju je nekoč družilo s soljudmi in ki še danes zelo opazno govori iz njihovih del.

Danes je propadla materialna in moralna kultura meščanstva. Kot sloj so meščani že zdrobljeni med silnimi močmi velike industrije in probijajočo se energijo delovnega ljudstva, ki si mukoma išče svojo bazo, svojo etiko in koščke svoje tradicije. Moderni ljudje nimajo duševne sigurnosti in polnosti revolucijske generacije umetnikov. Preteklost ne pomaga, saj od vse preteklosti skoraj ni ostal kamen na kamenu, razblinila se je v teorijo relativnosti, v razpad atomov in v kubizem. Zadnji veliki meščanski umetniki so ali vase zaklenjeni l'art pour l'artisti, kakor Maeterlinck ali Verhaeren, ostri kritiki kakor Shaw ali Galsworthy, ali pa so odkrito uskočili in stopili na stran socialne revolucije, kakor Masereel. Kubiste in surrealiste računam v prvo kategorijo.

Nobeden moderni umetnik nima danes te duševne sigurnosti, kakršno so imeli umetniki ob dobi francoske revolucije, ko je bila tradicija še krepka in uporabna. In vendar so se tudi tem ljudem duševna tla zelo majala pod nogami in so morali iskati opore v človeških prvinah. Zato so nam modernim dobri zavezniki. Mi vsi se prebijamo v negotovo bodočnost in se borimo za lastni duševni obraz, za krvavo toplo občutje, ki bi se vezalo z mirno miselno širino najnovejše znanosti in polnega in gibčnega mišljenja. Približno pred sto petdesetimi leti je bila situacija podobna. Beethoven, Goya, Puškin, Poe in mnogi drugi so šli pred nami. Zdi se mi, da poznejši ljudje v nekaterih bistvenih stvareh niso šli preko teh, čeprav so bili „novejši“ — van Goghu ali tudi Le Corbusieru slične ljudi seveda izvzajem. Vsekakor menda drži, da je mnogokaj tega, kar so čutili in mislili oni, uporabno tudi še za nas. „Romantična revolucija“ nam je pustila dediščino, ki jo moramo šele izpolniti. Ogromna večina krutosti in neumnosti, ki so jo že takrat napadali — eksistira do današnjega dne. Pisali, slikali, peli in mislili so za človeštvo, kakršno sploh še ne eksistira. A naj bo kakor hoče, kdo bi mogel trditi, da nam ni potrebna bratska gesta genijev?

NALOGE SLOVENSKE VSEUČILIŠKE KNJIŽNICE

DR. JOŽA GLONAR

Ljubljanska vseučiliška knjižnica hrani, varuje in daje na razpolago knjižne zaklade, ki so jih že pred njo nabrala cela pokolenja. Množi jih z dolžnimi izvodi, ki jih po zakonu o tisku brezplačno dobiva iz cele države, z nakupi iz javnih sredstev, ki ji jih dajeta država in banovina, nazadnje z darovi plemenitih knjigoljubcev, ki za svoje ljubljenske iščejo dostojne in varne shrambe. Vse te knjižne zaklade, stare in nove, bo v novi zgradbi treba v čim večji meri spraviti med ljudi, vsekakor v večji, ko je bilo do sedaj mogoče. Knjižni zakladi ne smejo ostati mrtev kapital, katalogi knjižnice ne smejo biti mrtvi inventarji, sestavljeni samo za to, da se ustreže zahtevam kakšne nižje ali višje kontrole. Naloge, ki čakajo knjižnico v bodočih letih, so enako težke, kakor so lepe.

V prvi vrsti se bo morala zavedati, da leži vsa teža njenega imena in naslova v označbi, da je „vseučiliška“. Vedna zavest, da je najvišja znanstvena knjižnica med vsemi mnogoštevilnimi slovenskimi knjižnicami, določa ostro njen vodilni položaj in njeno odgovornost. Zavedati se bo poleg tega morala, da med temi knjižnicami nikakor ni osamljena, da ni mogoče celo nad njimi vzvišena, ampak da je ona, ki ima med njimi največje in najtežje naloge. Ta vodilni položaj ji nalaga dolžnost, da bo morala sploh vse naše knjižnice, v kolikor so javne, v njihovem delu usmeriti tako, da bo naša kulturna usmerjenost imela od njih čim več dobička. Zato bo najprej nujno potrebno vzgojiti naše občinstvo, ki v veliki večini niti ne pozna bistva in pomena javnih knjižnic, kakor tudi ne potov, ki vodijo do njih in do umne, ekonomične izrabe njihovih zakladov. Morala bo vzgojiti cel kader ljudi, ki bodo znali ravnati s knjižnicami najrazličnejših tipov. Saj knjižnice danes davno že niso zgolj magacini mrtvega blaga, dostopni samo privilegiranim izbrancem, ampak vsej javnosti namenjene ustanove, ki imajo prav zaradi spremenjenih in povečanih nalog zelo kompliciran ustroj. Vedno večja vloga, ki jo danes zavzema tisk s svojimi produkti v našem javnem življenju, je že davno dvignila knjižničarstvo iz nekakega podrejenega, pisarniškega in manipulativnega položaja ter ustvarila iz njega svojevrsten znanstveni poklic z zelo kompliciranimi zahtevami. Danes je absurdna praksa nekdanje dobe, ki si je dejala: „No, če ni za to ali ono, pa ga bomo vtaknili v biblioteko. Tam bo med knjigami imel varno zavetje in, če že ne bo nobene koristi od njega, vsaj škode ne bo napravil.“ Tako naziranje je do temeljev zmotno, ker razodeva mišljenje, ki vidi v knjigi samo makuliran papir, ne pa posode duha, ki ga je treba čutiti in poznati, če hočemo z njim pravilno ravnati.

Ravnanje s knjigami, njih poraba v izobraževalne ali v znanstvene na-

mene je važno, posebno poglavje iz metodike znanstvenega dela. Zato bo biblioteka morala čim prej — najboljše na univerzi, v obliki predavanj za slušatelje vseh fakultet — začeti prirejati stalne kurze, v katerih bi se znanstveni začetniki sistematično uvajali v spoznavanje ustroja današnjih znanstvenih bibliotek in njihovih funkcij. Sicer mislim tukaj v prvi vrsti na dijaštvo ob prehodu s srednjih šol na visoke, vendar pa so dolgoletne izkušnje bibliotekarjev po vsem svetu dokazale, da lahko takšna predavanja s pridom obiskujejo tudi asistentje in docentje, posebno oni, ki jim je poverjena skrb za priročne knjižnice raznih vseučiliških institutov. Saj si je skoro težko misliti, kako naj kak asistent uvaja začetnike v znanstveno delo, če pa niti njemu samemu ni jasno, kako se jemlje v roke in rabi tako neobhodno potrebni znanstveni aparat, kakor je ravno knjiga, če ne ve pokazati prave poti do nje. Neglede na to, da potrebuje nekakega strokovnega vodstva vsakdo, kdor hoče ob današnji poplavi, s katero nam grozi potiskani papir, še kolikor toliko ostati na površju, svoj čas umno izrabiti in uiti nevarnosti, da bo strmečemu svetu odkrival stvari, ki so temu svetu že davno znane, samo njemu samemu ne.

Obeta se nam knjiga o ustanavljanju, vodstvu in upravljanju knjižnic najrazličnejših tipov.¹⁾ Taka knjiga nam je bila že davno potrebna, če naj delo naših knjižnic smotrno uredimo, da bo od njih prihajala ona korist, ki se od takih ustanov sme in mora pričakovati, če naj bodo res prosvetne ustanove, ne pa gola pridobitna podjetja. Sama knjiga pa še ni vse, sama teorija je brez prave prakse mrtva beseda. In prav knjižničarstvo, ki ima opravka z živimi ljudmi, je v veliki meri tudi stvar prakse, kakor katero koli drugo „politično“ udejstvovanje, t. j. delo z določenim smotrom in določeno smerjo. Zato bo taka knjiga, kakor je sicer potrebna in dobrodošla, samo polovica opravljenega potrebnega dela. Ne smemo si namreč prikrivati, da je knjiga sama po sebi sicer zaklad, ki pa ga mora vsak posameznik v vsakem posameznem primeru vedno in vedno zopet znati sam dvigniti. S knjigo je stvar nekako taka, kakršna je bila med svetopisemskim očakom Jakobom in angelom, s katerim se je boril, pa mu je pri tem rekel: „Ne izpustim te, dokler me ne blagosloviš!“ Tudi knjiga se bravcu ne odpre sama, tudi njo je treba znati odpreti, tudi z njo se je treba boriti, predno človeka blagoslovi.

Slovinci se radi postavljamo z visokim številom naših knjižnic in njihovih zvezkov, z višino naše knjižne produkcije in z nizkim številom analfabetov. Vse to nas je zazibalo v nekako samozadovoljstvo, ki nam oči tako slepi, da nam pred njimi kar miglja od impozantnih števil, ki jih kažejo statistike, ob katerih pa se prav nič ne zamislimo. In vendar je vsa stvar prav resnega premisleka vredna. Statistika naše prosvete nam

¹⁾ Za Mohorjevo družbo jo je napisal dr. A. Pirjevec.

pravi, recimo na kratko, da med nami analfabetov skoro ni, da zna čitati in pisati skoro vsak Slovenec, od katerega se kaj takega sme pričakovati. To dejstvo pa nas ne sme zazibati v nekako samozadovoljstvo, da bi se ob njem zadovoljno in ponosno ustavili ter nekako zviška gledali na druge, ki niso v enako ugodnem položaju. Ta statistika nam namreč pravi samo to, da ima skoro vsak Slovenec na razpolago in v rokah dragoceno orodje, ki ga drugi, na pr. avstralski divjaki, nimajo. Vprašajmo pa se sedaj, koliko teh Slovencev to dragoceno orodje res rabi, in koliko jih je med temi, ki ga rabijo pametno. To je vsekakor vprašanje, ki si ga moramo zastaviti, čeprav nam nanj nobena statistika ne da odgovora. Mirno pa si lahko priznamo, da med nami ne manjka ljudi, ki tega orodja sploh ne rabijo, kakor tudi ne takih, ki ravnajo ž njim nespametno. Prvi so podobni človeku, ki je zakopal svoj talent, oboji pa so nekaki analfabeti višje vrste, ki stojijo baš zaradi tega še pod avstralskimi divjaki. Gluhi in slepi bi morali biti, če bi trdili, da med nami takih „divjakov“ kratkomalo ni. Brez dvoma so, saj nam treba le oči odpreti, pa jih srečamo za vsakim vogalom. Koliko jih je, tega ne vemo, naš življenjski interes in naša bridka naloga pa je v tem, da delamo na to, da jih bo čim manj, saj niso nič drugega ko suhe veje na živem, zelenem deblu naroda.

Najučinkovitejše zdravilo za take rane na živem narodovem telesu so znanstvene knjižnice, ali vsaj take, ki jih vodi premišljeno duševno delo. Kakor je sicer pomanjkanje knjig jasen znak in dokaz barbarstva, tako že sama navzočnost znanstvene knjižnice širi luč in preganja temo. Saj je njeno pravo, življenjsko bistvo baš v tem, da knjige ocenjuje, izbira in tehta po njihovi vrednosti in porabnosti. Tega se avtomatično navadi tudi vsakdo, ki ob svojem delu pride v zvezo in stike s kako znanstveno knjižnico. Tako postane vsaka znanstvena knjižnica, ki se svojega položaja in svojih nalog zaveda, nekak avtomatičen regulator in korektiv duševnega življenja svoje okolice. Od nje se ta tendenca širi tudi na druge, sorodne knjižnice, ki morajo počasi, toda nujno zaplavati z istim tokom. Tako delovanje znanstvenih knjižnic jim je po njihovi naturi prirojeno, zato ga bomo doživeli tudi pri naši vseučiliški, ki bo na tak način postala važen element in činitelj splošne narodne vzgoje, čigar učinek se nikakor ne bo omejeval na vseučilišče in na Ljubljano samo.

Če smo rekli, da bo vseučiliška knjižnica znanstveno in poučno literaturo izbirala, moramo kot nasprotje k temu opozoriti na neko panogo njenega dela, pri katerem ne bo nič izbirala, ampak zbirala prav vse, znanstveno in diletantsko, lepo in grdo, umno in neumno. To je obširno polje slovenskega tiska, na katerem bo treba popraviti marsikaj zamujenega, in na katerem čakajo biblioteko vedno nove, ne ravno lahke naloge. Dolga desetletja je bila knjižnica samo lokalna, kranjska knjižnica, ki je smela zbirati samo kranjske tiske. Iz tega uradnega predpisa in iz dejstva, da je

Ljubljana vedno bila kulturno središče slovenstva, pa je v teku let zrastle v Ljubljani največja, centralna slovenska knjižnica. Vendar pa ji je manjkalo in ji danes še v veliki meri manjka marsikaj, kar se je natisnilo slovenskega izven nekdanje Kranjske, po bivšem Štajerskem, Koroškem, Goriškem in Primorskem, da niti ne govorimo o obeh Amerikah, severni in južni. Po vseh teh krajih je slovenski tisk bil iz leta v leto bolj živahen, nikjer pa se ni sistematično zbiral na enem mestu. Kdor hoče danes na podlagi našega časopisja študirati na pr. politično zgodovino goriških in primorskih Slovencev, mora iti v Trst, v Gorico in na Dunaj! Knjige Mohorjeve družbe so se dolga desetletja tiskale v Celovcu. Koliko truda je stalo zadnja leta Ljubljano, predno je zbrala popolno zbirko samo njenih koledarjev! Kdor hoče videti — ali študirati — popolno zbirko starih mohorjanskih tiskov, ta tako zanimivi in pomembni dokument kulturnega napora pri Slovencih, mora iti v Celovec! Mnogo truda bo knjižnico še stalo, če bo hotela zamašiti te vrzeli in sistematično zbrati vse, kar se slovenskega tiska doma in v tujini.

Taka zbirka slovenskih tiskov pa mora res biti kar se da popolna. Saj pa tudi ni drugje pravega mesta za njo, kakor v Ljubljani, kjer je za to ustvarjena že obširna podlaga. Za tako zbirko, ki naj bo v prvi vrsti nekak zgodovinski arhiv, pa je lahko pomembna vsaka malenkost, celo tak drobiž, kakor je na pr. vzorec starega dvojezičnega, nemško-slovenskega poštnega recepta! Knjižnica apelira na svoje prijatelje, naj se je spomnijo, kadar bodo na tem, da bi zavrgli kakšno reč, ki se jim zdi „smet“. Treba se je namreč zavedati, da je za mozaik, ki je vendar umetniško delo, potrebnih na tisoče in tisoče drobcev, pisanih, a tudi — brezbarvnih!

Zbiranja vsega slovenskega tiska pa nam ne nalaga samo skrb za gradivo bodočim zgodovinarjem, to delo je naravnost bridka potreba za vsakdanjost našega narodnega življenja. V našem slovenskem tisku je namreč naložen in dan za dnem kroži velik del našega narodnega premoženja. Pri tem je treba pomisliti še na to, da s tem delom popolnoma poljubno razpolagamo, da ga namreč lahko obrnemo na tisk ali pa tudi na kaj drugega. Čuli smo že statistike, ki so nam kazale impozantne številke, koliko km² potiskane papirne ploskve je doslej že šlo v slovenski svet, koliko centov makuliranega papirja smo doslej konzumirali — a vse to so bile samo mrtve številke. Nikoli se namreč še nismo vprašali, koliki del našega narodnega premoženja je investiran in se dan za dnem spreminja v papir in tiskarsko črnilo, koliko koristi imamo od tega, kakšno in kdo, skratka, ali je ta naš narodni denar umno obrnjen, in koliko je med tem blagom če že ne kvarnega šunda, pa vsaj neplodne makulature, ki je predrago plačana, da bi v njo zavili kos kruha ali konček suhe klobase.

Take študije so nam nujno potrebne, možne pa bodo samo tedaj in tam, kjer bo gradivo za njih čim najbolj popolno zbrano. Za tako zbirko

pa je ljubljanska vseučiliška knjižnica naravna centrala. Sama, brez izdatne tuje pomoči, tega kajpada ne bo zmogla. Za domače tiske so določbe našega zakona o tisku nezadostne, toda tukaj je stvar še lažja, ker je vsaj neka evidenca možna in se potem zaželeni tisk že še izprosi, izmoleduje, kupi ali kako drugače poskrbi. Popolnoma drugačna pa je stvar s slovenskimi tiski, ki izhajajo drugod, ne v Jugoslaviji, posebno z ameriškinimi. Tukaj mora knjižnica pač potrskati na dobra srca naših „Amerikancev“ ali domačinov, ki imajo ž njimi zveze. Tu in tam se valja kak star ameriški koledar ali časopis, ki ga je pred leti poslal kak „stric iz Amerike“. Ne zavrzi ga, daj ga knjižnici, ki ga bo lepo shranila, iz posameznih številk sestavila letnik, iz letnikov celo lepo vrsto. Tako bo najlepše ohranjen spomin na „strica iz Amerike“.

Knjižnice imajo velike naloge, ki jih same nikakor ne zmorejo. Pri tem jim je ljubezniva pomoč prijateljev nujno potrebna. Čim več jih bo, tem lažje bodo vršile svoj plemeniti poklic, ki je sožitje v znamenju duha, prijateljstva in miru. Samo v znamenju te trojice je mogoče to, kar imenujemo napredek človeštva. Kakor so knjižnice ob prelomu iz starega veka v srednjega evropsko človeštvo obvarovale, da ni utonilo v barbarstvu, tako ga bodo tudi bodoča stoletja ob usodnih prevratih varovale grozečih recidiv. To je njihovo življenjsko bistvo, v tem je njihovo sekularno poslanstvo.

PRAVNI POLOŽAJ VINIČARSKEGA STANU

DR. BORIS TUSEK

Vinogradništvo je ena tistih naših redkih poljedelskih panog, ki že po svoji naravi dovoljujejo kapitalistično gospodarjenje tudi v malem obsegu. Vinogradnik je podjetnik, ki stremi za tem, da se mu kapital, investiran v gorico, čim višje obrestuje, da dobi čim izdatnejšo zemljiško rento in čim lepši podjetniški dobiček. Sam zemlje ne obdeluje. Nad svojim poljedelskim obratom si je pridržal le vodstvo in nadzor. Vinsko gorico mu oskrbuje pogodbeno najet, za te posle kvalificiran uslužbenec — viničar.

Viničar je poseben tip našega podeželskega človeka. Podoben ni ne kmetu ne težaku. Vinograd obdeluje s svojo rodbino, s katero stanuje v viničariji, v gospodarjevem, vinogradu kot nekaka pritiklina pripadajočem poslopju. Njegovo razmerje napram vinogradniku je urejeno s posebno vrsto službene pogodbe, ki se naziva viničarska pogodba. V njej se do potankosti naštevajo pravice in obveznosti obeh strank.

Poleg tako zvanih gosposkih (meščanskih, graščinskih in cerkvenih) oskrbujejo viničarji tudi pretežni del kmetskih goric. Le prav majhne, parcelne vinograde (do pol ha) obdelujejo kmetje sami.

Viničarji tvorijo poseben stan v gospodarskem in sociološkem oziru. S svo-

jimi rodbinami, ki imajo značaj delovnih edinic, obdelujejo domala vso ogromno površino štajerskih vinogradov. Število viničarskih rodbin znaša preko 40.000, a tvorijo najbolj bedni in zaostali del našega naroda. Haloška beračija je prešla že v pregovor.

Pravno življenje na vinski gorici so v srednjem veku mejale „v starih šegah utrjene postave“. Ob prehodu v novo dobo se je pojavila prva kodifikacija vinogorskega prava. To so bile tako zvane gorske bukve, čijih številni slovenski prevodi so dosegli posebno na Dolenjskem veliko veljavo. V njihovi uporabi se zrcali razvoj slovenske pravne misli.

Viničarski stan se je na Štajerskem razvil tekom stoletij. S svojo spretnostjo in marljivostjo je v izpopolnjevanju izkušenj nešteti pokolenj privzgojil vinsko trto, ki daje kapljico svetovnega slovesa. Njegovo življenje je potekalo v starih tradicionalnih smereh. Vinogradnik je nadomestil vlastelina.

Po letu 1848 se je zakonodaja vse pogosteje bavila s pravno ureditvijo položaja tako znanega delovnega ljudstva. Viničarji so zadobili v liberalno-kapitalističnem gospodarskem redu izraziti značaj agrarnega proletariata. Zato je postajala potreba nove kodifikacije vinogorskega prava vedno bolj pereča. Dne 2. maja 1886 je izšel viničarski red za kronovino Štajersko.

Ta viničarski red ima arhaičen, včasih čisto fevdalen značaj. V njem je več pravnih likov, ki izvirajo iz dobe veljavnosti Gorskih bukev, ko je v pravnem prometu, zasidranem v stari krščanski morali, prevladoval formalizem. Vinogradniški okoliš se smatra za enoto, v kateri mora biti ohranjen red in mir, strah pred Bogom in gospodo. Nekaj primerov naj osvetli te navedbe. Za veljavnost službene pogodbe je potrebno dvoje simboličnih dejanj, in sicer: da po eni strani vinogradnik viničarju izroči naplačilo (aro) in da po drugi strani viničar gospodarju izroči svojo uslužbensko (viničarsko) knjižico. Goli dogovor med strankama nima še nikakršnih pravnih učinkov. V tej določbi se očituje prastara ustanova germanskega in slovenskega običajnega prava, da postanejo nekatere pogodbe obvezne šele z izročitvijo are in da je za nastanek izvestnih osebnopravnih razmerij, ki jim je osnova medsebojno zaupanje, potrebna izročitev nekega simboličnega predmeta. V našem primeru je to viničarska knjižica. — Viničar, ki pobegne, se podaja v nevarnost, da ga bo dal gospodar preko občinskega oblastva siloma privedi nazaj na posel. Na sličen način so si gorski gospodje že pred stoletji zagotavljali delovno silo. — Ob prestanku službenega razmerja je vinogradnik vpisal viničarju v bukvice izpričevalo o fevdalno-krščanskih čednostih: zvestobi, spretnosti, marljivosti, poslušnosti in nramnosti.

Pravna snov, ki jo viničarski red obravnava, je izključno viničarska pogodba, ki je kot delovna pogodba vzbudila zakonodajčevo pozornost. Izluščil jo je iz vsega širnega področja vinogorskega prava ter jo kodificiral po načelih, ki so bila do neke mere v skladu z zahtevami viničarskega stanu. S tem se je skušal oddolžiti težnjam in stremljenjem svojega časa.

S tretjo delno novelo k občemu državljskemu zakoniku je bilo leta 1916 avstrijsko delovno pravo temeljito spremenjeno in prenovljeno. Človek bi lahko rekel, da v vprašanju ureditve službene pogodbe ni ostal kamen na kamenu. Ta blagodejna zakonodajna reforma pa ni imela nobenega učinka na viničarska razmerja, za katera je ostal v veljavi še za nadalje stari viničarski red kot specialen pravni vir. Nesoglasja med položajem viničarjev in drugih v delovnem razmerju stoječih oseb je bilo očitno. Zato se je v povojnih, socialno tako razgibanih letih s strani viničarjev pa tudi gospodarjev večkrat pokrenilo vprašanje modernizacije viničarskega reda po načelih novo-lobnega delovnega prava. Ker so

postale zahteve po reformi vse glasnejše in odločnejše, jim je skušala končno ustreči mariborska oblastna skupščina, ko je dne 20. julija 1928 izglasovala uredbo o viničarskem redu.

Službeni odnos nastane po tem pravnem viru s „pogodbo, s katero se zaveže viničar stopiti pri sopogodbeniku v viničarsko razmerje na določeni viničariji ter je gospodar s tem sporazumen — in z izročitvijo viničarske knjižice“. Kakor vidimo, se je nekaj stare pravne simbolike še vedno ohranilo. Radi večje pravne sigurnosti pa mora slediti ustni pogodbi najkasneje v 14 dneh pismena pogodba, ki mora vsebovati izčrpen seznam dela, ki ga mora viničar vršiti, število oseb, ki jih mora imeti na razpolago za viničarska dela, število živine, ki jo mora pripeljati s seboj ali vsaj rediti za gospodarja ter prejemke, ki jih dobe viničar in njegove delovne moči za navedena dela. Kot viničarjeve delovne moči pridejo v poštev samo osebe, živeče v skupnem gospodinjstvu z viničarjem, ki so dovršile 16. leto in so delazmožne. Za lažja dela, med katera je všteti pašo, pobiranje sadja, sušenje krme, grabljanje listja, spravlanje rožja in temu slično, se lahko po izrecnem dogovoru uporabljajo tudi mlajše delazmožne moči, živeče v skupnem gospodinjstvu z viničarjem.

Viničarjevi prejemki so predvideni do potankosti. Višina mezde se odredi po dogovoru. Delovni čas znaša poleti 10, pozimi 8 ur. Za nadurno delo gre viničarju za 50 odst. višja plača kakor za redno delo.

Viničar je dolžan, nastopiti službo ob določenem času z dogovorjenim številom delovnih moči in živine. Kot vinogradnikov zaupnik in pooblaščenec mora paziti na gorico in brez odloga naznaniti gospodarju vsako poškodbo na zemlji ali poslopih. Zastaviti mora vse svoje moči, da obvaruje gospodarja vsake škode, posebno po požaru, po tatvini na grozdju, sadju, krmi, drveh, stelji in orodju. Za škodo, ki jo zakrivi sam ali ki jo povzroče njegovi ljudje ali njegova živina, je odgovoren vinogradniku v smislu določb občega državlanskega zakonika.

Gospodar je dolžan viničarja sprejeti ob dogovorjenem času v službo ter mu redno dajati v pogodbi navedene prejemke.

Viničarji se najemajo redno za eno leto, ki se zove viničarsko leto in se prične s 1. novembrom ter konča s 31. oktobrom. Službeno razmerje se lahko brez navedb razloga odpove samo v času od 1. do 15. avgusta. Če se ne odpove, se molče podaljša za eno leto.

Sprememba v osebi gospodarja je za viničarja z ozirom na pogodbeno službeno razmerje brez posledic. Ako umre viničar, ima vdova pravico stopiti na mesto svojega moža v službeno razmerje. To pravico ima tudi viničarjev sin, če je polnoleten.

Viničarska pogodba more prenehati predčasno po krivdi viničarja ali gospodarja ali po obojestranski krivdi.

Spore med vinogradniki in viničarji rešujejo tričlanske viničarske komisije, ki se ustanove v vsaki občini, kjer žive viničarji. Predsednik je župan občine, v kateri leži posestvo, na katerem je viničar zaposlen. Enega člana imenuje vinogradnik, drugega pa viničar za vsak primer posebej.

Na novo je preosnovala viničarsko pravo uredba bana dravske banovine „o službenem razmerju med vinogradnikom in viničarjem“ z dne 13. julija 1939. Ta uredba dobi v vsej Sloveniji obvezno moč na dan 1. novembra tega leta. Napram viničarskemu redu iz leta 1928 kaže neizpodbitne prednosti in to v formalnem kakor tudi v materialnem oziru. Njena redakcija je zelo skrbna, več vsebinskih odredb znatno izboljšuje položaj viničarskega stanu.

Iz definicije na čelu uredbe izhaja, da so viničarji osebe, ki jih najme vino-

gradnik, da mu obdelujejo vinograd v izmeri najmanj pol ha proti plačilu v denarju in naturalijah, žive pa v lastnem gospodinjstvu v vinogradnikovi zgradbi ter imajo za pravilno izvrševanje svoje službe potrebno strokovno usposobljenost. — Viničarji morejo biti tudi osebe ženskega spola.

Službeno razmerje nastane s pisмено pogodbo, ki ne sme nasprotovati določbam uredbe (prisilno pravo, jus cogens). Glede vsebine pogodbe ni nobenih bistvenih sprememb. Ako pogodbenika nista svojih dolžnosti in pravic določila v vseh nadrobnostih, velja, da so nadrobnosti urejene tako, kakor so bile pod neposrednim viničarjem prednikom, vendar se v nobenem primeru ne smejo zmanjšati pravice in ugodnosti, ki jih ima viničar po novi uredbi. Za ostala dvomljiva vprašanja veljajo v prvem redu določbe občega državlanskega zakonika, v drugem redu pa krajevni običaji.

Tudi kar se tiče viničarjevih prejemkov, ni prinesla uredba nobenih bistvenih sprememb. K prejemkom je šteti zlasti prosto stanovanje v viničariji, na vsakega pol ha vinograda, ki ga viničar obdeluje za vinogradnika, najmanj osminko ha deputatne zemlje (sposobne za pridelavo žitaric ali okopavin) in prav toliko travišča ter dnevna mezda, ki mora znašati za navadna dela v poletnih mesecih najmanj po 10 din, v zimskih po 8 din, za kvalificirana in težja dela pa po 12.50 din v poletnih, odnosno po 10 din v zimskih mesecih. Ta novost je logična z ozirom na dejstvo, da smo dobili v zadnjih letih več uredb o minimalnih mezdah. Pogodbeno dogovorjeni prejemki se smejo v teku službene dobe spremeniti le ob koncu viničarskega leta za naprej. Vsaka taka sprememba se mora zabeležiti v pogodbi.

Delovni čas je za zimske mesece skrajšan na 7 ur.

Dolžnosti viničarja in vinogradnika so ostale bistveno iste. Viničarji in njegovi ljudje se morajo proti svojemu vinogradniku vesti dostojno ter njemu in njegovim ljudem izkazovati primerno spoštovanje, a vinogradnik mora z viničarji in njihovimi ljudmi dobro ravnati.

Viničarski materi, poročeni ali neporočeni, mora dati vinogradnik priliko, da doji svojo deco, pa ji radi tega ne sme skrajšati ne rednega odmora ne mezde.

Po novi uredbi morajo vinogradniki in viničarji sklepati službeno pogodbo za dobo treh let. Prvo leto je poizkusna doba; v tem letu se sme službeno razmerje odpovedati brez navedbe razloga v času od 1. do 15. avgusta. Če se pa v tem razdobju službeno razmerje ne odpove, velja sklenjena pogodba še za nadaljnji dve leti. V tretjem letu se mora službeno razmerje odpovedati brez navedbe razloga v času od 1. do 15. avgusta, sicer se pogodba avtomatično podaljša za nadaljnjo dobo treh let, toda brez poizkusne dobe. Prav to velja za vsako nadaljnjo triletno dobo.

Predčasno se sme službena pogodba odpovedati le iz razlogov, ki jih navaja uredba točkoma.

Določbe o viničarski komisiji so ostale neizpremenjene.

Ako se službeno razmerje ukine po krivdi vinogradnika, mora ta viničarju povrniti vrednost žetve, ki bi jo viničar predvidoma dosegel na deputatni zemlji, kakor tudi stroške selitve. Ako se službeno razmerje ukine po viničarjevi krivdi, mu mora vinogradnik povrniti samo vrednost semena in vrednost dela na deputatni zemlji.

Pri banski upravi Dravske banovine se ustanovi poseben viničarski sklad, ki se bo uporabil za podpore viničarjem in njihovim svojcem v primerih dolgotrajne bolezni, onemoglosti in smrti. Vanj plačujejo lastniki nekmetskih vinogradov letno pavšalni znesek 100 dinarjev.

Nova uredba vsekakor močno izboljšuje položaj viničarskega stanu. To mora priznati vsak objektivni poznavalec razmer. Kljub temu pa ostane viničarsko vprašanje še vedno pereče in — v bistvu nerešeno. Pred sto leti in več je za Srbijo knez Miloš pribil načelo, da že in mora biti zemlja last tistega, ki jo obdeluje. Za Slovenijo pa o tem ne bo govora, dokler „Štajerski viničar, ki nam vince medu“ (Župančič) ne postane lastnik svojega vinograda.¹⁾

RAZSTAVA ČERNIGOJ—CARA

BRANKO RUDOLF

Obema Tržačanoma smo za njihovo razstavo vsekakor lahko hvaležni. Prinesla sta svojo svežo osebno noto in mnogo samo po sebi umevne kulture. Oba sta po temperamentu in načinu izražanja dokaj različna. Njihovi umetniški fiziognomiji pa družijo neka močna volja do forme, ki je znak s tradicijami obloženega miljeja, v katerem sta se razvila, obenem pa seveda zelo opazen odsev južnega sonca in južne pokrajine njihove, in — deloma naše domovine.

Av gust Černigoj je tudi pri nas dobro znan. Leta in leta se je poskušal v smerah najbolj drznih konstruktivističnih teženj povojnega ekspresionizma. Na prvi pogled spadajo njegove slike v kategorijo novejšega realizma (eventualno z rahlo primesjo surrealizma), točnešemu opazovalcu pa se vendar odkrije, da se slikar svojim nekdanjim konstruktivističnim nagnjenjem ni docela odrekel. Černigoj uporablja barvo na čisto svojevrsten način, mogoče bi bilo celo reči, da je v barvo naravnost zaljubljen in da so njegove slike ob vsej kompoziciji zgrajene predvsem na barvnih motivih. Običajno dominira v teh slikah ena sama barva, pa naj si bo benečansko rdeča, ultramarin ali lazurno zelena. Ob vsakokratno, tudi čustveno „centralno“ barvo „uglasi“ potem Černigoj vse ostale barve kakor muzik okrog glavnega motiva. Ta način slikanja pa pri Černigoju ni razumsko iskanje nekakšnih na pol abstraktnih barvnih harmonij, temveč resničen plod umetniškega doživetja in izražanja, kar je opaziti posebej še pri njegovih obmorskih motivih, o katerih pripoveduje z velikim razumevanjem in ljubeznijo, ki se po poti barvnega vtisa sugestivno poloti tudi gledalca.

Tako dominira n. pr. na sliki iz Vel. Lošinja (kat št. 89.) nekako svinčeno zelena barva vode v zalivu ob dveh ladjicah. Te slike so čustveni izraz nekako vase zamaknjene eksistiranja samega po sebi. Te ladjice v zalivu so brez problemov, brez nemira ali napetosti, toda vse diha silno intenzivno, intimno dojeto razpoloženje. Videti je, da Černigoj ljubi svoj domači kraj in morje, ki mu je zasledoval neprestano menjavanje barv v vseh jutranjih, dnevnih in večernih urah. Tako dominira na neki sliki čudovito prozorni lazur zalivske vode, na neki drugi spet mlečna barva večernega morja, gledanega z višine. V tej ljubezni polni poglobitvi v naravo je veliki del vrednosti njegovih slik. Za Černigojevo občutje je značilno, da ljubi predmete, v katere je mogoče gledati, ki so prozorni kakor voda. Barva se mu pogostokrat ne drži predmeta, temveč dobesedno „plava v zraku“ kot svobodni izraz razpoloženja kakor v sliki „večer v pristanišču“, kjer je modra barva samostojno bitje na strehah in v zraku. Strogemu realizmu

¹⁾ V razpravi „Kmetiško vprašanje v Sloveniji“ zahteva Fran Erjavec agrarno reformo tudi za naše vinograde. Proti primerni odškodnini naj pridejo tekom časa v last viničarjem.

to ne odgovarja, pač pa čustvu in čustvenemu sumiranju posameznih vtisov južne pokrajine, ko se ti zdi, da ti barve prodirajo od vsepovsod in v vse telo. Včasih slika prave pokrajine duševnega razpoloženja, kakor zelo lepo pokrajino v Vipavi, kjer dominira zamolko zelena barva ploskovitega drevesa sredi pokrajine. Mogoče najlepša je Černigojeva pokrajina z rdečo hišo v Lošinju. Tu se barva drži predmeta, toda po svoji intenzivnosti živi silno samostojno življenje. Ta zaprta, rdeča hiša s pravokotno steno pripoveduje skrivnostne, skoraj romantične stvari o njenih prebivalcih, ki jih ne vidimo in ki jih mogoče sploh ni blizu — to vse pa le s sredstvi kompozicije in — seveda — dominirajoče barve, ki je Černigoja tu bolj kot kedaj izraz močnega osebnega doživetja in daleč od vsake dekorativnosti, ki je opazna v nekaterih drugih slikah. Černigoj je slikar z intimnimi umetniškimi kvalitetami, a zdi se, da po svojem stališču do publike spominja na fin de siècle in svoje lastne čase, ko je izdajal revijo „tank“. Voljo ima do intimnega, individualnega in individualističnega občutja in voljo do „épater les bourgeois“. Leta njegovega divjega eksperimentiranja so vsekakor danes rodila zanimive sadove.

Kipar Ugo Carà v Mariboru žal ni razstavil vsega, kar je pripeljal v Ljubljano. Vendar smo videli kipe zelo različnega materiala, ki je obdelan vedno z veliko ljubeznijo in razumevanjem. Carà gre do virtuoznosti in rafiniranosti, ne da bi poziral ali se razkazoval; dovršena „izbranost“ njegovega dela izvira iz občutka tradicije in silno velikega znanja. Suvereno uporablja prav različne stile, ne da bi pri tem izgubil svoj osebni način izražanja; tako je n. pr. bronasta „podoba slikarja“ vključ v nekim spominom na rimsko antiko modelirana impresionistično z zanalašč neobdelanimi ploskvami, isto pa velja za zelo svežo bronasto glavo mladega dečka. Pri mramornati glavi mladega moža s čepico je kipar zelo rafinirano uporabil kontrast med malo obdelanim marmorjem čepice in fino loščenim obrazom. Nekaj posebnega je psihologija teh kipov. Caràjevi mladi ljudje imajo obraz moderne mladine, ki je začela zavedno ali nezavedno dvomiti o mnogih pojmih in se v nesigurnosti življenjskega občutka — tukaj — čustveno zagledala v svojo lastno senzualnost. Vsi Caràjevi portreti mladih ljudi kažejo nemiren, kakor vprašujoč in nekoliko vase zamaknjen izraz in ni dvoma, da je v tem, psihološko zelo finem podajanju tudi velik vzrok njihove privlačnosti. Čisto drugačen izraz kaže v lesu delani, sijajni portretni glavi starega gospoda in slikarja Černigoja, ki ga je Carà upodobil enako mojstrsko v plastičnem, kakor psihološkem oziru.

A tudi sam način naslanjanja na starejše stile postaja Caràju sredstvo izraza, kar je opaziti v fino delanem mramornem oprsju mladega dekleta, ki v stilu in drži močno spominja na portrete zgodnje renesanse. In čeprav se Caràjeva Marina drži mirno in zravnano kakor, recimo Ghirlandajova slikana Giovanna Tornabuoni, je vendar v drži moderne portretiranke neka rahla forsiranost. Ta mlada, moderna Italijanka je prav tako lepa in fina, kakor Italijanka renesanse, duševno in v sebi pa je precej manj sigurna, čeprav se hoče prav tako držati. In prav to duševno stanje je Carà z uporabo stila naglasil.

Skratka, tista južnjaška zamaknjenost v lastno eksistenco, ki jo včasih zasledimo tudi pri Černigoju, je postala pri Caràju problem neke „filozofije telesnosti“. Nenavadno fin je njegov veliki torzó mlade žene, ki kaže naravnost grško razumevanje za človeško telo in igro njegovih mišic, kar dojema Carà vedno zelo prostorno-okroglo in čisto plastično. Samozavestni, srečni, fini, nekoliko žensko-oholi izraz njenega smehljajočega se obličja kaže neko, skoraj „rastlinsko“, — vegetativno veselje nad samozavestjo naravnost melodiozno lepega telesa s

prožno, nežno in svežo kožo. Caràjevo občutje telesnosti pa je izredno moderno, to je občutje današnjih dni, ki včasih v intenzivnem telesnem doživljanju išče nečesa — kar ji sama telesnost sploh ne more dati. V teh telesih je vkljub vsej izbranosti in zadržanosti vriskanje in tožba, vzpon in obup tolikih modernih mladih ljudi, ki so v telesnosti iskali opore in spoznanja, ki jim ga njegovi čuvarji niso mogli ali niso hoteli dati. Seveda so Caràjevi mladi ljudje južnjaki, a problemi pri nas niso bistveno različni.

In čeprav spominja Carà včasih tudi naravnost na stare Grke, čeprav da n. pr. njegova mala, v lesu delana kopalka misliti na kipe iz Tanagre, čeprav je v njem silno močno občutje stilov preteklih časov, je v svoji veliki sposobnosti doživljanja vendar v najboljšem smislu moderen umetnik in vzvalovana telesna in duševna razpoloženja njegovih mladih portretirancev ne kažejo v preteklost, temveč v bodočnost.

II. CELJSKI KULTURNI TEDEN

DR. FRAN ŠIJANEC

V letošnjih okoliščinah se je vršil teden pod okriljem mariborskega Umetniškega kluba, vendar je bil organiziran samostojno kakor tudi na podlagi lanskih izkušenj, ki so se v vseh ozirih obnesle. Letos so bili v častnem odboru izvoljeni vl. svetnik g. Emilijan Lilek, ga. Ela dr. Kalanova in g. dr. Makso Šnuderl, predsednik UK v Mariboru. Požrtvovalni delovni odbor pod iniciativnim predstvom g. dr. Pavla Strmška je vodil vse potrebne priprave v najlepšem redu, za kar gre še posebna zasluga tajniku g. Bogomilu Gerlancu in blagajniku g. Cirilu Sadarju. Program je obsegal v času od 29. aprila do 6. maja kolektivno razstavo del Alberta Sirka, dva koncerta in literarni recitacijski večer. Posebnost letošnje prireditve je bila, da so se vse točke tedenskega sporeda razvile v istem prostoru, to je v mali dvorani Celjskega doma, kjer je bila nameščena likovna razstava. Aranžma te vrste se je lepo obnesel. Že prvi otvoritveni večer je kazal intimno povezanost in enako razpoloženje domačnosti in preprostosti je prevladovalo letos na vseh večerih.

Likovna razstava, odprta po nagovoru dr. Frana Šijanca 30. aprila, je pokazala zbrana dela Alberta Sirka. Teh je bilo 45, na polovico olja in akvareli, in so bila največ iz zadnjih dveh let. Ugotavljamo pred vsem napredek v akvarelni panogi. Impresije svetlobnih kontrastov so v ospredju zanimanja in umetnik izraža atmosferično razpoloženje krajine s toplejšo barvo. Slog je ostal slikovito realističen, bodisi v marinah, makedonskih in štajerskih motivih, bodisi v tihožitju in portretu. Osnovno umetniško občutje je v Sirku ustaljeno, njegova produktivnost pa je neutesnjena, podjetna in živa, kakor je vedno bila. Hibe, kakršne kažejo portretne glave (sicer dobro slikane) s preozkim ozadjem, bo odstranil brez vsega umetnik, čigar zrelost je bila na tej uspeli razstavi tako prepričevalno predočena.

Komorni večer Slovenskega vokalnega kvinteta je otvoril 29. aprila CK teden z zbori skladateljev iz gornje Slovenije (R. Savin, O. Dev, C. Pregelj, L. Hudovernik, A. Schwab, V. Mirk, G. in J. Ipavec, F. Korun, L. Zepič). Pred koncertom je spregovoril pozdravne besede vl. svetnik g. Emilijan Lilek. Nato je o pomenu in nalogah CKT izrekel nekaj aktualnih misli pisatelj Fran Roš.

Sloviti homogeni kvintet (M. Jug, T. Štibernik, R. Petrovčič, A. Šulc in T. Petrovčič) je znova potrdil svoj upravičeni sloves z dovršenim prednašanjem in zrelo umetniško interpretacijo. Pesmi Cirila Preglja „Mlada pesem“ in „Dekle moje, prinesi mi vode“ sta bili prvič na sporedu in sta se prikupili po svoji melodioznosti in čustvenosti.

Na literarnem večeru 3. aprila so nastopili književniki mariborskega **Umetniškega kluba**. Pozdravil jih je dr. Pavel Strmšek, ki je izrazil pristržno dobrodošlico in naglasil pomembnost slovenskega književnega ustvarjanja v današnjih dneh. Navdušenje je vzbudila uvodna poslanica, ki jo je govoril predsednik kluba pisatelj dr. Makso Šnuderl. Položaj slovenskega književnega dela je osvetlil s stališča naših elementarnih narodnih potreb. Pokazal je na ustvarjalno silo, ki je oplodila slovenskega umetnika le na lastni grudi, a se ni mogla razviti v miljeju renegatstva in potujčevanja, kjer je bilo svojstveno duhovno življenje že v kali spodrezano. Orisal je mesto, ki ga zavzema v svojem narodu umetnik, ki je oblikovalec njegovih resnic in lepot, podčrtal je produktivno rast narodnega genija in pokazal na jalovost in mizerijo tujčevega importa, obsojenega na sterilno nasilje in propad. „Kajti prepričani smo, da je namen te edinstvene kulturne celjske akcije to, da pokaže in pokliče v neposredno zavest Slovincem v Celju in okoli njega visoko in krepko rast slovenske kulture na tleh, na katerih stoji Celje, ob kateri ni druge kulture, in s tem v tej mračni dobi okrepi slovensko narodno samozavest in ponos.“ Nastop povabljenih književnikov, zlasti predstavnikov mladega podravskega in pomurskega roda z Miškom Kranjcem na čelu, je bil jasen in določen, tako poučen za presojo poedine umetniške individualnosti kakor tudi za spoznavanje miselnih težišč sodobne književnosti v celoti. V tem pogledu je učvrstil tudi o priliki splošnega vtisa že kritično dognano sodbo, da je največ doživljenega in polnega umetniškega izraza v pisateljih socialnega analitičnega realizma. Iz svojih del so brali po vrsti **Ivan Potrč**, **Radivoj Rehar**, **Miško Kranjec**, **dr. Stanko Cajncar**, **Branko Rudolf**, **Anton Ingolič**, **Božo Vodušek** in **dr. Ivan Dornik**. Med recitacijami je nastopil godalni kvartet Glasbene matice, ki je podal dve skladbi **Karla Sancina** (II. stavek iz god. kvarteta in serenado) in **Frana Delaka** „Adagio“. Literarni večer bo ostal Celjanom v hvaležnem spominu. Prijateljski stiki z Mariborom so dobili na tem skupnem področju manifestantno obliko prav iz srca.

Tretji in zaključni večer tedna je dal **koncert mladinskega zbora Glasbene matice**, ki ga je vodil in dirigiral skladatelj **Ciril Pregelj**. Zbor, ki je nastopil prvič na samostojnem koncertu, je bil z vso požrtvovalnostjo in najvestneje uvežban. Pod vodstvom našega odličnega pevovodje je zvenelo 100 otroško krepkih grl prav z elastično lahkoto, muzikalno in poslušno do podrobnosti. Prav je, da je mladina v tej pristrčnosti in vnemi sodelovala, saj je popularnost tega nastopa pritegnila najširše občinstvo. Zbor je pel originalne, na sporedih pač manj običajne kompozicije Adamiča, Mirka, Preglja, Šonca in Vrhovskega. Oddajala ga je ljubljanska radiopostaja. Naslednjega dne v nedeljo je sledila ponovitev kot popoldanski ljudski koncert. Obakrat je nastopila med zborovskim sporedom sopranistka **Marjanca dr. Kalanova**, ki je prikupljivo podala nekaj pesmi (Dev, Osterc, Pregelj, Adamič, Mirk, Pavčič). Spremljala jo je pri klavirju koncertna pianistka **Mirca Sancinova**.

Vse prireditve II. Celjskega kulturnega tedna so bile najbolj obiskane, vzbudile so povsod zaželeno zanimanje in izpolnile svojo nalogo po zamisli in pričakovanju prirediteljev. Obveljal je idealizem za stvar, ki ga druga načela ne morejo streti, dokler je pošten in iz občestva duha, resnice in pravice.

OTON ŽUPANČIČ — V ŠOLSKI KLOPI

DR. JOŽA GLONAR

Im Auslegen seid frisch und munter!
Legt lhrs nicht aus, so leg was unter!

Goethe.

J. Glaser, ki je v lanskem letniku „Obzorij“ obravnaval tiskovne napake in spremembe v Župančičevih tekstih, ki jih je zakrivila ali malomarnost izdajatelj njegovih spisov ali pa samovolja sestavljačev naših šolskih knjig, je (str. 56) svoja izvajanja končal z besedami: „Dokler celó delo takega iskatelja resnice, kakor je **Župančič**, tako malo spoštujemo, kakor kažejo navedeni primeri, tako dolgo do prave knjižne kulture še nismo prišli. Zato so se mi gornje opozoritve zdele potrebne, čeprav se na videz tičejo malenkosti.“ Da tako delo ni nikako prazno filološko pikolovstvo, in da je res samo na videz malenkostno, bom pokazal v sledečem.

Če imaš otroke v šolah, jim moraš tu in tam pomagati, pa pri tem marsikaj doživiš. Tako sem v pretekli zimi prišel v položaj, da bi moral pomagati pri odgovoru na vprašanje: „S čim stopnjuje pesnik gospodarjevo grozo in kje je njen višek?“ To vprašanje stoji na koncu Župančičeve balade „Sv. trije kralji“, natisnjene v „Slovenski čitanki za tretji razred srednjih in sorodnih šol“, ki so jo izdali **Bajec**, **Kolarič**, **Rupel**, **Sovre** in **Šolar** (str. 94—96). Sicer je za ljudi, ki na to vprašanje ne vedo odgovora, odgovor že kar — v oklepajih — pripravljn: „Molk gostov, počasno in od kraja neopazno prehanje iz živih ljudi v okostnjake — gospodar izpregleda!“ — Toda vse to nam prav nič ne pomaga, ker se nikakor ne ujema s pesnikovim tekstom. Oboje, vprašanje kakor odgovor, je namreč dokaz, da neznani komentator pesnikovega teksta kratkomalo ni razumel!

Oglejmo si torej tekst! Sicer je Župančič z besedami zelo skop — kar je pri umetniku popolnoma naravno! — pove pa vendar dovolj, da lahko za ljudi, ki skope umetnikove besede ne razumejo, podamo sledečo sliko kraja, časa, situacije in celotnega poteka dogodkov, kakor bi rekli naši nepoetični žurnalisti.

Ne da bi se ozirali na naslov, izvemo že iz prve kitice mnogo. Pozno v noči je, gospodar je bil že legel spat, pa poslušaj, kako vihar, ki zunaj besni, žvenketa s šipami oken. V tem žvenketu razbere rezget konj in glasove svetih treh kraljev, ki ga prosijo prenočišča. Ta halucinacija — povejmo to že kar takoj! — se mu takoj izprevrže v vizijo: svete tri kralje vidi pred seboj, kako že sedijo za njegovo mizo. In sedaj se v njem zgane ves skrbni, pravi, pošteni gospodar, ki se hoče pokazati vrednega tako imenitnih gostov. Konje je treba postaviti v hlev, gostom pa postreči s pijačo in jedačo. Da gospodinja, ki bo morala iz postelje zopet v kuhinjo, ne bo nevoljna, jo ljubeznivo imenuje „ženko“, in ko z osuplimi očmi zasleduje njegovo govorjenje in počenjanje, jo začudeno vpraša: „Kaj se ti je tako raztrgal obraz?“ Ne gre mu v glavo, da njegova žena ne vidi svetih treh kraljev, ki so s svojim obiskom počastili vendar tudi njo.

Kaj jih res ne vidi? In sedaj nam poet podrobneje naslika podobo, v kateri se sveti trije kralji gospodarju kažejo. Za enkrat je še tradicionalna, v sledečih kiticah pa se pomenljivo spreminja.

V tretji kitici se nam čas in povod gospodarjevega obnašanja natančneje določi in pojasni. „Zaupno“ se gospodar nagne k svojim gostom, češ, saj vem, kam greste, danes sem to v cerkvi čul. Vse se po tem godi neposredno pred božičem; zjutraj „so pravili v cerkvi gospod“ o svetih treh kraljih, gospodar je ves dan na to mislil, na noč pa so se res pri njem oglasili za prenočišče. Toda mož se moti: ne gredo v Betlehem, ampak — toda tega mu sedaj še ne povedo. Samo — molčijo...

Njihov molk, še bolj pa, da se ne dotaknejo ponudenega vina, gospodarja nekoliko oznevolji. Zato jim pohvali sebe in svoj cviček in jim napije. Toda kralji se ne ganejo, ampak samo molče vanj upirajo svoje — steklene oči. Kako, da ne morejo piti, se vpraša gospodar. Kajpak! Lačni so, pijača jim ne more dišati na prazen želodec, in zato se tudi tako hudo držijo. In kdo je tega kriv? Samo moja žena, ki ni skočila v kuhinjo „peč in cvret“, ampak kar tukaj stoji in zija. To ga tako ujezi, da mu žena ni več „ženka“, ampak da se osorno obregne ob njo: „No, baba, obrni se vendar urno“... svete tri kralje pa v svoji zadregi naravnost vpraša, kaj bi radi. In tedaj mu kralji, čijih lica so bila med tem dobila mrtvaško podobo, vsi trije naenkrat odgovorijo: „Saj vabil si nas!“

„Le to — in potem molčijo;
na licih mesa jim ne kože ni,
velike votline so njih oči,
tak do jutra vanj strmijo.“

Konec. Nikjer ne besede o kakšni grozi gospodarjevi, kaj šele o njenem stopnjevanju. Spreminja se samo lice svetih treh kraljev, ki mu hočejo s tem pokazati, da ne gredo v Betlehem, ampak da so glasniki smrti. Vsega tega pa gospodar niti najmanj ne razume. Zato tudi ni nikjer najmanjše besedice, iz katere bi se dalo sklepati, da je kako „izpregledal“.

Marsikdo, ki je vaje lepe logične zaokroženosti šolskih in domačih nalog, bo ob Župančičevem elaboratu občutil pomanjkanje pravega zaključka. Dajmo mu ga sem, kolikor se pač z borno prozo dá nadaljevati in završiti poetovo delo: „Ob prvi zarji pa so sveti trije kralji gostoljubnega gospodarja vzeli s seboj v svoj nebeški Betlehem, kjer so ga obilno nagradili ne samo zato, da se je vse življenje njim na čast postil, ampak tudi zato, da je še tudi na smrtni postelji mislil na njih ter jih skušal lepo pogostiti kakor pravi, pošteni, krščanski slovenski gospodar.“

Kajpada bi Župančič vse to znal neprimerno lepše povedati ko jaz — če bi se mu bilo zdelo potrebno, namreč.

Kako pa, da je vse ostalo tako popolnoma skrito in prikrito neznanemu komentatorju? Težka uganka. Mogoče imamo tukaj ilustracijo starega pregovora „Aliter Nepotem puer legit, aliter Hugo Grotius“ — ali pa je ta komentator zastopnik onega tipa šolnikov, ki so vedno na katedru, vse drugo okoli njih pa je samo šolska klop, v katero posadijo, če treba, tudi Župančiča z njegovo poezijo, ker jim je njihova šolska učenost ubila ono naivno preprostost, ki je čarobni ključek do kraljestva lepote. Če dobi tak šolnik v roke Župančičevo pesem, jo instinktivno občuti kot nekaj njemu tujega, nadležnega, če že ne zoprnega, kakor so domače in šolske naloge, ki jih je treba — korigirati. Prav to se je namreč tukaj zgodilo Župančiču in njegovi baladi.

Njen tekst je vzet — to razodeva verz „To greste tja v mesto Betlehem?“ — iz zbirke „Mlada pota“ (str. 140—142), toda komentator ga je najprej — korigiral. Ker ima naslov postavljen v verzalkah, je zapisal „Sv. Trije kralji“, kakor da gre za znano slovenjegoriško faro, slovečo božjo pot za ostarela dekleta in mlade vdove. Seveda je moral potem tudi v tekstu povsod pisati „sveti Trije kralji“, kar se Župančiču ni zdelo potrebno, a tudi zanj ni bilo. V prvi kitici je „razgečejo“ popravil v „rezgečejo“, „iz jutrovih dežel“ pa v „jutrnih“, v tretji kitici „baš danes“ v „prav danes“, v peti „No, baba, obrni se vendar urnó“ v „No, žena...“, v zadnji „In kot pri večernicah“ v „In ko...“ Spremembe v naglasih in ločilih lahko pri tem pustimo ob strani. Te „korekture“ so značilne. Sprememba „kot“ v „ko“ v zadnji kitici otežuje umevanje stavka, ker se ta „ko“ občuti najprej temporalno, kar moti zvezo stavkov, tako da se čitatelj, ki je zašel, mora vrniti k začetku. Najbolj značilna pa je sprememba „babe“ v „ženo“. Solnik, ki vse boljše razume ko poet, se je spotaknil ob tem surovem izrazu, ne da bi se bil vprašal, ali je primeren, in zakaj. Bil pa bi mu lahko opozorilo, da človek, ki ga grabi vedno hujša groza, ne more na tak način rentaćiti — pa bi ga bil obvaroval pred napačnim komentarjem.

Zato pa se je še enkrat spotaknil, oziroma razodel v svojem komentarju, tam, kjer je na mesto Župančičevega, s katerim — vedi Bog, zakaj! — ni bil zadovoljen, postavil svoj komentar. Župančič je ob tej baladi dal trikrat natisniti sledečo pripomnjo: „Široko po Slovenskem je razširjena vera v svete tri kralje: Kdor jih namreč časti in se jim posti od prve mladosti, temu pridejo naznanit tri dni prej njegovo smrt. Jaz vem, da sem bil v Novem mestu zelo žalosten in nesrečen, ker sem bil že prestar, da bi mi bila molitev in post še kaj pomagala. Pozneje sem zasledil isto vero tudi v slovenskem Štajerju.“ Ko je Župančič v „Mladih potih“ četrty poslal „Sv. tri kralje“ med Slovence, si je pač po pravici lahko mislil, da mu tega komentarja ni več treba ponatiskovati. Tudi neznan komentator je vedel za ta komentar, samo da ga iz „Mladih potov“ ni mogel prepisati; vedeti pa je moral, kje ga lahko najde. Pa ga ni poiskal. Ker je njegova metoda, da poetu ne pusti njegove besede, je k besedam „Saj vabil si nas!“ napisal sledeči svoj komentar: „Vraža, da pridejo sv. Trije kralji človeku naznanjat smrt, če se je postil od zgodnje mladosti njim na čast“. Ker ni imel poetike ne v glavi ne v roki, je segel po katekizmu in preprosto, naivno, ljubko, nečno, zaupno slovensko „vero“ stigmatiziral in obsodil z „vražo“. Je pač križ, če se nad poezijo spravi racionalist in moralist! —

Po teh izkušnjah me je zanimalo, kako je neznan komentator ravnal tudi sicer v knjigi s poezijo, posebno z Župančičevo. Mojega pričakovanja nikakor ni razočaral. Tri strani za prej obravnavanim komentarjem imamo Župančičevo „Zimsko“ s komentarjem, ki je enako originalen. Najprej imamo realni komentar, v katerem nam neznan komentator pravi, da je „tatman: strašilo v prosu“. O „tatmanu“ sta pri nas pisala Jaka **Žnidaršič** v „Ljubljanskem zvonu“ (II, 381) in Andrej **Fekonja** (ibid. V., 511), kar je **Pleteršnik** vse lepo posnel. Učeni komentator, ki je mož brez vsake fantazije, res misli, da vidi hitrogledec, kakor je Župančič, v zimski pokrajini — strašila v prosu, ne pa pokončne cevi ob koritih in vodnjakih, kar stoji v Pleteršniku na prvem mestu.

Mož pa ni samo brez fantazije, ampak je tudi brez vsakega čuta za humor. Realnemu komentarju namreč sledijo njegove „Misli“, v katerih izprašuje svoje uboge učence: „Kakšna besedna šala se skriva na koncu druge kitice: kdor bolj drži itd.“ Nekaj se mu je vendar posvetilo! Globlji smisel: brezskrbna prešernost poeta, ki ga niti najhujše stiske ne stisnejo, da bi mu vzele dobro voljo,

pa mu je ostal popolnoma prikrit. Ne ve namreč, da je ta pesem pravi pendant Župančičevi „Vi drugi...“ (tam so mišljeni pač tudi takšni šolmoštrski komentatorji!), eden mnogih izrazov Župančičevega optimizma, o katerem se je pri nas že tolikokrat govorilo, da je pač tudi že kaj prišlo na komentatorjeva ušesa. Kot pravi filolog je v pesmi našel samo „besedno šalo“, pa se je še te ustrašil. Šolski pouk, posebej pa komentiranje poezije zanj ni nikaka šala, ampak salamensko resna zadeva. In zato se je mož, ki je tako grozotno zapuščen od vseh Muz in Gracij, še o pravem času in srečno ujel za predpasnik očalaste kolegije gospe Moralke, ki mu je s povzdignjenim kazalcem diktirala sledečo „misel“: „Katera resna misel zveni kljub vsej šaljivosti iz zadnje kitice?“ -- in odgovor: „Siromak brez plašča: kdor imaš odveč, pomagaj!“

Ubogi Župančič! Kakšno sramoto so ti storili! Tvoj „postrani klobuk“, s katerim si se tako po brezplasko postavljaj, so ti stisnili v iztegnjeno desnico, s katero zdaj kot „siromak brez plašča“ apeliraš na človeško usmiljenje, kakor pravi berač! — Kritiku ob tem prizoru ne preostane drugega ko da petorici sestavljačev te čitanke svetuje, naj si za drugo izdajo kot šestega pritegnejo še kakšnega teologa, ki jih bo vsaj obvaroval pred nelojalnim poseganjem na področje tuje fakultete.

Ne bo še konca. Oton Župančič mora — v tej knjigi — še enkrat pred kateder. Na vrsti je št. 82, njegova „Belokranjska balada“:

Tam na belem snegu je
črni vran zakrakał,
tam na gazi potnik je
žalosten zaplakal...

„Misli“ neznanega komentatorja ga najprej zabodejo z vprašanjem: „Kdo je potnik?“ Komentator je prezrl, da je v tej — v ljudskem tonu — spesnjeni baladi prvo opis pokrajine z njenim tragičnim simbolom, vranom, ki napoveduje tragično vsebino. „Popotnika“ nimamo nobenega tukaj, pač pa Župančičevega „potnika“, nad katerim se je vse boljše vedoči komentator po svoji prirojeni naturi spet spotaknil in ga — popravil. Kdo in kaj je ta potnik, na to ni težko odgovoriti: oče, ki za svojega bolnega sinka nese zdravilo iz mesta. Za zgradbo celotne pesmi pa je v prvi vrsti važen vran, njen tragični simbol, ne pa potnik. Zato je neumljivo vprašanje: „Kakšen preobrat povzroči v njem vranovo krakanje?“ Tukaj namreč nimamo nikakega preobrata, nikake peripetije. Vran opominja vračajočega očeta nevarnosti, v kateri je njegov na smrt bolni sinko. To ga izpodbode, da pohiti, tolažeč se, da bo zdravilo, ki mu ga je dal „doktor v mestu“, sinka rešilo. Vran pa kraka kar naprej... Zdravilo, doktorjeva tolažba in očetova naglica sta naravnost retardativni element, ki pa vsega tragičnega dogodka ne more obrniti. Prav na višku, na hišnem pragu, ko oče misli, da je vse rešeno in reče „Hvala Bogu!“, nastopi peripetija! Povzroči jo smrt, ki je očeta prehitela. Ta „preobrat“ pa se izvrši v dogodku, ne v očetu. V tem primeru imamo res nekako stopnjevanje, razvoj proti tragičnemu koncu, samo da je komentator ta konec postavil že na začetek, ga anticipiral. Izdaja ga njegovo vprašanje: „Kaj se je zgodilo v tem doma?“ Očividno misli, da je otrok že, da tako rečemo, v prvi kitici mrtev. Ta misel pa je zmotna; ob njej bi vsa balada zgubila svoj pravi živec, ki je baš v stopnjevanju notranje tragične napetosti. —

Enako anticipacijo je neznan komentator zagrešil pri št. 12., Jenkovi „O večerni uri“. Pravi, da v njej „Pesnik v preroškem gledanju pozdravlja iz spon sužnosti že svobodne brate.“ Ta stavek se sicer lepo glasi, vendar pa ima dve

hibi. Prvič je nejasen, ker ne vemo, na koga se nanašajo „spone sužnosti“, ali na pesnika in njegov pozdrav, ali pa na že svobodne brate. Toda bodi že tako ali tako, ta „misel“ je napačna, ker ni za njo — in to je odločilno v prvi vrsti! — v Jenkovih besedah prav nobene podlage. Če bi komentator povrh tega še pomislil, iz katerega leta so ti Jenkovi verzi, bi moral uvideti, da je nemogoče v tej dobi govoriti o „osvobojenih“ bratih, da je torej njegov komentar prazna „vaticinatio ex eventu“. Tako je temu nesrečnemu komentatorju pravi smisel Jenkovih verzov ostal prikrit, pač pa je — kakor pri Župančiču — tudi tukaj Jenkovemu delu imputiral nekaj, česar v njem ni. —

Rezultat teh pretresov je dovolj neprijeten. Kaj pa naj pomeni za nas, če gledamo, kako naši šolniki teksta naših pesnikov niti ne rešpektirajo, a tudi ne razumejo! Ali recimo rajši: ker ga ne razumejo, ga ne rešpektirajo.

Hudo je v resnici za poeta in njegovo delo, če pride v nespretno roke takega gluhega in suhega razumarja. Dvakrat hudo pa za naše šolarje, ki se jim ne odpirajo pota v lepoto naše poezije, ker so obsojeni v to, da morajo prežekovati jalovo modrovanje amuzičnih šolnikov. Predno pridejo v obljubljeni deželni naše slovstvene Lepote, bi se naj pregrizli skozi sklede puste in neokusne šolske kaše. Ni čuda potem, če današnja mladina ne kaže veselja do naše lepe knjige — če se ji je s takimi komentarji priskutila in postala naravnost zoprna. Takšne šolske knjige so veliko, pravo „pohujšanje za mladino“, ob katerem najdemo komaj nekaj tolažbe v upanju, da se med šolniki vendarle še nahajajo nekateri, ki imajo kaj več čuta za lepoto in umetnost, kaj več srca za mladino, ki je za lepoto vendar tako dovzetna, ki torej ne bodo mladini, ki pričakuje od njih svetopisemskega „kruha“, dajali svetopisemskega „kamenca“!

Pa še nekaj! Naše šolske knjige niso samo zadeva naših šolnikov in šolarjev, javna zadeva so, ob kateri je zainteresirana vsa naša javnost. Njih pisci niso odgovorni samo založniku, „prosvetnemu savetu“ in njegovim recenzentom, odgovorni so vsej slovenski javnosti. Samo da se naša javnost tega dejstva še vse premalo zaveda. Nekdaj se je pri nas vsaka nova šolska knjiga javno devala na rešeto, kar nikakor ni bilo na škodo našemu šolstvu. Danes pa smo nekako saturirani, samozadovoljni, pa si niti ne ogledamo, kaj vse in kako se naši mladini vbija v mlade glavice „ex cathedra“. Smo bili pač v posebni šoli, ker še vedno — „Roke na klop!“ — krotko in pohlevno sedimo pod katedrom v šolskih klopeh, čeprav smo jim že davno odrastli, prav kakor gospod, ki stojijo za katedrom!

Salva omni debita reverentia dixi.

Dr. A. Slodnjak, Neiztrohnjeno srce. Zgodovinski roman. Ljubljana, Naša založba 1938.

Kdor ga bere, vsak roman drugače sodi;
Eden hvali in spet drugi vpije: fej te bodi.
Avtor pa je le Prešerna hotel nam podati,
Kritikov ni prašal, kaj se jim po glavi blodi.

Ko je pred letom dni izšel imenovani roman, je oficialna kritika najprej molčala, nato ironizirala in končno grajala. Vmes pa so se oglašali ljudje z odkritim priznanjem, da jih je delo veselo presenetilo. Ker je avtor tudi literarni zgodovinar in so mu znana Prešernova, Levstikova, Cankarjeva itd. otepanja s kritiki, zato vem, da ga vijugasta pot njegovega literarnega prvenca v beli slovenski svet ni preveč razočarala.

S pričujočimi vrsticami se ne mislim pridružiti poklicnim kritikom, temveč

bom podal nekaj misli, ki so se mi vzbudile ob branju Slodnjakovega romana in njemu sledečih kritik. Prepričan sem tudi, da bom s tem izrazil mnenje velikega kroga ljudi, ki so delo brali.

Pisatelj in založniku je sicer neki glosator očital, da je Neiztrohnjeno srce plod konjunkturre v dobi, ko se tudi drugod po svetu uveljavlja biografski roman. Po tej logiki je torej Prešeren bil konjunkturist, ker je pisal pesmi, ko so se z enakimi stvarmi ukvarjali Puškin, Byron in drugi. Nasprotno temu mislim, da se le zaradi nujne zakonitosti slovenstvo v nekih obdobjih še prav posebno vrača k prvini svoje narodne rasti, k podstavi in strženu svoje biti, k pesniku Prešernu. Kadar so naše narodne moči v krizi, nam spregovori Prešeren. V tridesetih letih prejšnjega stoletja je bilo slovensko ljudstvo postavljeno pred izbiro: ali zaživi polno kulturno in narodno življenje, ali pa kulturno in kot narod umre. Nadaljnje živetarjenje je anahronizem in mora izginiti. Prešeren je namesto smrti izbral slovenstvu življenje. V soparnem vzdušju prednagodbene dobe je Stritar ponovil Prešernovo besedo. Ob koncu stoletja se je krog Prešerna zbrala „moderna“. V duhovni, moralni in materialni krizi, ki je zajela človeštvo po veliki vojni, se je slovenski človek zopet vrnil k Prešernu. Danes se krog pesnika ne zbirajo samo esteti in občudovalci njegove poezije, ne samo znanstveniki, temveč tudi umetniki, ki z intuitivno razlago vodijo čitatelja v hram Prešernove umetnosti, ko obnemore beseda znanstvenikova. S tem je Prešeren prenehal biti samo realen človek, prikovan z vso težo na zemljo; prehaja v mit, v duhovno kreacijo vsega naroda.

Tudi ni slučaj, da Prešernovi besedi prisluhne najbolj vedno mladina, tisti del človeštva, ki mu še življenje ni popačilo duhovnega obraza.

Avtor kot podroben poznavalec Prešernovega dela spremlja pesnika korak za korakom v njegovem na zunaj enoličnem, na znotraj pa tako bogatem življenju. Vrsti se prizor za prizorom pesnikove življenjske poti od otroka preko visokega vzpona okrog leta 1835. pa do tragične smrti. Med temi slikami so v resnici take, ki bralca le slabo prepričujejo, vendar so pa po večini umetniško popolnoma prepričevalne in nekatere bodo po svoji plastičnosti našle le malo vrstnic v literaturi. Tudi v prikazovanju Vraza bi bilo želeli, da bi mu pisatelj bil bolj pravičen, kakor mu je bil sam Prešeren in pa naša literarna zgodovina. Uskoštvo so povzročili bolj činitelji izven Vraza kakor pa čisto notranji nagibi in nemajhno krivdo nosi tudi Prešernova literarna družba, ki je dosledno in nepravilno, nevezgajno odklanjala nadarjenega fantasta. Tudi v izrazih bi človek želel včasih malo več izbire in več mirnosti v pripovedovanju, toda vse to so le majhne hibe v primeri z odlikami romana, ob katerem čutiš, kako ti je pisatelj približal pesnika in človeka Prešerna in kako so se pred teboj odprle nove globine in širine pesnikovega duha.

Vsi ugovori, napisani v naših revijah zoper Neiztrohnjeno srce, seveda niso resno mišljene ocene. Tako imenovana refleksija Juša Kozaka ni nič novega pod soncem. Podobne refleksije smo slišali pred davnimi stoletji pod obzidjem oblegane Troje.

Nekateri ocenjevalci so skušali med drugim pokazati, kje se je romanopisec oddaljil od znanstvenika. Dokazovanje, da ima leposlovec druge pravice pri oblikovanju zgodovinske snovi kakor zgodovinar, bi bila mlatev prazne slame. Pustimo Merežkovskega, Strindberga, Ludwiga, Zolaja, Zweiga in dr., pa ostanimo samo pri naših avtorjih. Vsakdo ve, da ni mogoče nadomestiti Kosovega Gradiva s Finžgarjevim Pod svob. soncem. In vendar sta oba avtorja resnična v svojih ugotovitvah: prvi kot znanstvenik, drugi kot umetnik. Kadar hočeš sprejemati z in-

telektom, vzameš Kosa, kadar s srcem, pa Finžgarja. In končno se vprašajmo: ali pozna znanost v vseh odtenkih svojega poustvarjanja in osvetljevanja dejstev neko absolutno merilo in resnico? Ali naj mislimo, da nam je prizadevni prešernolog Žigon govoril neresnico, ker gredo razlage Prešernovega življenja in dela danes v nekaterih ugotovitvah drugo smer? Ali je današnja prešernologija že dosegla vrh absolutne resnice? Absolutna resnica pesnikovega življenja se je odigravala v pesniku med leti 1800—1849 in se je s pesnikom kot človekom potopila v onstranstvo, vsi poznejši raziskovalci pa so se tej resnici približali samo toliko, kolikor so mogli podoživeti Prešernovo individualno naravo in dobo.

Z Neiztrohnjenim srcem pa je na nesrečo kritikov stvar še druga. Pisatelj ni pokazal samo lepega pripovedniškega daru, ki ume obilno gradivo razporejati in v plastičnih slikah prikazovati, temveč je ostal blizu tudi znanstveni resnici o Prešernu. Če bo ocenjevalce zanimalo, jih bo pisatelj sam poučil, da je Julijo upravičeno imenoval tudi Juliko in da se s tem imenom ni priplazil skriti sovražnik iz zelene štajerske dežele s hudobnim namenom, da bi skalil bistrine kranjske Hipokrene. O prvem Prešernovem srečanju z Julijo govori dovolj zgovorno pesnik sam in je pisatelj storil edino prav, da ni seznanil Prešerna z Julijo šele leta 1833. Kako naj človeka zadovolji znanstvena ugotovitev ali boljše rečeno negativna sodba, da Gazele ne spadajo v Julijino dobo? Ali se take pesmi zares pojejo neznanim dekletom? Ker so to le misli preprostega čitatelja, ki se z literarno-zgodovinskimi problemi ne peča, ne bom dalje pobijal očitkov te vrste. Te stvari bodo zgodovinarji obračunali med seboj in prepričan sem, da ne na Slodnjakov konto, kajti pisatelj pesniške svobode ni zlorabljal, temveč je v njenem imenu ustvarjal zavestno in zaradi umetniške resničnosti romana. Kdor pazljivo bere Poezije in Neiztrohnjeno srce, bo videl, da je fabulo in tok pripovedovanja narekoval pisatelju Prešeren sam s svojimi verzi. Malone vsaka scena v romanu ima svoje verze v Poezijah in narobe. Ni knjige, katero bi tolikokrat prebral kakor Poezije; ni knjige, katera bi mi zmerom imela kaj novega povedati kakor Poezije; vendar pa moram priznati, da se mi je odpiral v neslutene globine svet Prešernovega genija, svet, ki mi je pokazal globoko tragiko in neizmerne lepote v Slovesu od mladosti, Judovskem dekletu, Sonetnem vencu, Krstu, Ribiču itd. itd., ko sem bral Poezije skupno s Slodnjakovim romanom. Kar so bile prej le medle predstave, so postale sedaj plastična realnost. Zato mislim, da bi pisatelj svoj zgodovinski roman bolj posrečno imenoval umetniški komentar k Prešernovim Poezijam. S tega vidika je bilo tako delo nujno potrebno in ga ne more zamenjati znanstveni komentar, kajti umetnost se dojema s srcem, ne z glavo.

Slodnjaku so očitali, da je Prešerna v romantični zanesenosti preveč idealiziral. Predstava o pesniku je zanimala že Grke in zanima še danes kulturne in primitivne narode. Romantično razpoložena dekleta vseh stoletij in narodov so že bila razočarana nad „običnim človekom“, nikoli pa še ne nad neobičajnim resničnim pesnikom. Tudi Prešeren je ugotovil, da „nichts trägt an ihm des Dichtergeist's Gepräge“, toda njegova poezija nam sije v takšnem čaru, da se ji ne more odtegniti umetniško še tako gluho srce. Da je pisatelj segel tudi po peresu idealiziranja, je naravno; saj je risal pesnika, ne samo odvetniškega koncipienta.

Ob Neiztrohnjenem srcu so se pokazala tako različna mnenja kakor ob malokaterem delu v naši literaturi. Od Cankarjevih časov menda ni kritika kakšnega dela napadla s tako ihto, kakor je Neiztrohnjeno srce. V tej zvezi mi bodi dovoljeno spregovoriti nekoliko besed na naslov naših poklicnih kritikov.

Ta disciplina je v naši literaturi razmeroma mlada in priznati si moramo, da se ni nikoli odlikovala po posebni temeljitosti in tudi ne po posebni olikanosti. Ostrina besede je vedno zamenjavala ostrino duha. Kritika naj vzgaja pisatelje in občinstvo, naj ostri okus in goji ljubezen do knjige. Če so v vsakdanjem življenju preostri izrazi žaljivi in ljudje pač moramo vedeti, do katerih mej nam je dovoljeno zmerjati in očitati, bi tem bolj pričakoval, da bodo to znali ljudje ostrejšega okusa in čuta, ljudje, ki imajo opraviti z literarnimi zadevami. Torej manj robotosti, pa bo občinstvo našim recenzentom hvaležno!

Kritik bodi občinstvu tolmač in kažipot v literarne ustvaritve! S svojim negativizmom to ne more biti. Če bereš na pr., da je Slodnjakov Prešeren popolnoma zgrešen, boš pričakoval, da bo ocenjevalec pokazal avtorju smer, kod mu je hoditi, da bo svojega junaka speljal na pravo pot. Toda ta pričakovanja so prazna. Kritik govori o Slodnjaku in njegovih kvalitetah, kakor da je S. junak Slodnjakovega romana, ali kakor da je že S. prestopil prag literarne preteklosti.

V sporu krog Neiztrohnjenega srca opozarja kritik nas preproste bralce, da zanj ni merodajno mnenje široke publike. Ni mu namreč bilo neznano, da je čitajoče občinstvo sprejelo roman z drugačnimi čustvi kakor nekateri ocenjevalci. Dalje nam isti ocenjevalec pripoveduje, da izvirajo nazori publike „iz manj umetniškega pogleda na književno delo“, kadar sta si mnenji publike in kritika v diametralnem nasprotju. Ta teza seveda velja za Koseskega in morda še za koga, ne pa za Prešerna, za Stritarja, Levstika, Cankarja itd. Zlasti pri Cankarju je kritika pokazala vso svojo strupenost in skušala občinstvu izbiti „manj umetniške poglede“ ter jih nadomestiti s „svojim estetskim čutom“. Tudi tisti del publike, ki ga je takratna kritika zmedla, se je danes pridružil onim, ki so Cankarja brez pridržkov priznali za velikega umetnika. Kako bi neki nekdanji pismouki danes zagovarjali svoje kritične pripombe k Cankarjevimi spisom? Ali ne žele morda večkrat, da bi kaj takega ne bilo nikoli napisano? Tudi za našo kulturno zgodovino bi bilo boljše, če bi tiste ocene izostale.

Kar je zdravega, bo živelo; kar je slabega, že nosi kal smrti v sebi ob rojstvu. Levstik je rekel: „Čas je veter, ki pleve razpihava in zrno pušča.“

Jurančič Janko

F. Petre, Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835—1849). Izdala Slovenska matica v Ljubljani 1939. Stran 372.

Dobrih sto let je že preteklo, odkar je tudi Slovence začelo zajemati močno ilirsko gibanje. Šlo je za to, ali bodo naši izobraženci vztrajali pri slovenskem izročilu, na slovenski poti, ki je prav tedaj nudila malo veselih razgledov, ali pa bodo pretrgali ž njo in stopili na sosedno hrvatsko. Ta je pod novim imenom obečavala neprimerno več in po nji je v bučnem slavnostnem sprevedu korakala množica, ki je človeka morala pritegniti, če ni bil posebno trden, oziroma če ni imel dovolj zrelega pogleda na zvezo slovenskega književnega jezika z našim narodnim življenjem. Takih značajev je bilo prav malo in zato je morala biti kriza našega jezikovnega in s tem tudi narodnega vprašanja res velika, posebno še za tiste pokrajine, ki so bile od slovenskega osrednjega ozemlja in njegovega jezika najbolj oddaljene in ki jim približanje k hrvatskemu jeziku ni moglo pomeniti tako usodnega preloma s preteklostjo.

Hrvati so dobili za stoletnico lepo vrsto literature o tem gibanju, ki je bilo zanje v vsakem pogledu izredno važno. Pa tudi za nas ni dosti manj važno, saj nam je pomoglo do enotnega knjižnega jezika in s tem do vse večje narodne povezanosti, drugič pa je vprašanje, ki so si ga takrat zastavili Slovenci

in naši sosedje, še dolgo vznemirjalo duhove in docela zlepa ne bo moglo utihniti. Zato je bilo prav, da se je Petré že pred leti lotil obdelave ilirskega poskusa pri Slovencih in da ga je obravnaval tako, da se bodo tudi široke vrste bralcev seznanile s to rešitvijo pred sto leti in si kolikor toliko tudi po nji uravnavale pogled. Prav pa je tudi, da je to obsežno delo sprejela Slovenska matica med svoje redne izdaje in ga v precej imenitni opravi poslala v svet.

Vprašanje slovenskega ilirizma in še posebej njegovega glavnega predstavnika, Stanka Vraza, je bilo že precej razčiščeno. Kidrič, Prijatelj in še nekateri so ga pokazali ponekod tudi v drobnih orisih in ga prepričljivo razložili. Ali celotnega obravnavanja, ki bi se okoristilo še z novim gradivom in uveljavilo nekatere komaj načete poglede, nismo imeli. V tem je velika pomembnost Petrétovega dela. V njem je Petré dobro poudaril že različno delovno razpoloženje v Ljubljani in na Štajerskem. Tam temeljitost, ki se kaže v Čopovem in Prešernovem delu, tu velika razsvetljenska in prerodna vnema, romantično navdušenje za vse slovansko, hlastno učenje slovanskih jezikov. Prav dobro je tudi zadel, ko je osvetlil Vrazov razvoj tudi iz njegovega značaja, zakaj tako si marsikaj, kar se nam je zdelo pri njem čudno, dosti lažje razložimo. Vraz je bil lep in iz bogate hiše in zato vaje upoštevanja. Ljubil je družbo in veljavo v nji, bil čustven in zanesenjaški in se zato prepuščal skrajnostim in nedoslednostim. Tako se je navduševal za Čebelico in Prešerna ter ga posnemal. Ko ni kazalo, da ga bodo sprejeli v Danico, kjer jim je šlo za navduševalno in vzgojno pesem, je še pisal slovenske pesmi, dasi se je v njih težko izražal. Ali že po prvi objavi v ilirščini je začel zviška gledati na svoje slovensko delo in na Slovence. Na slovenski strani je bilo veliko malodušnosti, hlad, neugoden sprejem njegovih pesmi, na hrvatski vroče čustvo, večna omama navdušenja in zanosno veseljsko razpoloženje. Tu se je navezal na novo družbo, ki ga je po večini rada sprejemala. Ljubezen ga je še bolj združila z novo domovino. Petré je zelo dobro poudaril ta dejstva, ki do sedaj niso bila zadosti ocenjena. „Vraza niso odtrgali od slovenske sredine načelni razlogi. Bila je lakota po življenju.“ Načelni razlogi so prišli prav za prav šele pozneje, kot opravičilo za prestop. Odločali so torej nagon, srce, čustvo, ki so našli več opore in netiva na hrvatski strani kakor na slovenski. Kakor se je na priliko v svoji visoki, precej platonski ljubezni upiral zakonu, češ da se z njim začenja prozaična vsakdanost, tako tudi v ilirskem gibanju ni hotel videti političnega ozadja, velikohrvatske misli, ki je vodila Gaja. V življenju se je torej hotel ovijati v lepe poetične tančice, poetizirati življenje, kakor je to delala romantika. Njegov kritični dar se je znal kakor pri mnogih romantikih zares izživetviti le v literaturi. Hotel je biti le kulturni delavec v okviru vseslovanske vzajemnosti in bil je v tem oziru najvernejši Kollárjev učenec sploh. Vendar kolikšna ironija, da je iskal zavetja za narodni obstoj kakor za uspešno literarno delo, od katerega bi pesnik lahko živel, v veliki ilirski skupnosti in slovanski vzajemnosti, da pa je z največjim trdom pri vseh Slovanih dobil manj kupcev za svojo knjigo kakor slovenski pesnik pri maloštevilnih Slovencih! Zakaj slovenski prerod je bil sicer manj bučen, toda šel je bolj med izobraženstvo in ljudstvo kakor na priliko hrvatski. Te Petrétove ugotovitve so resnično zanimive in važne. In vendar to Vraza ni moglo zbiti in ga vrniti Slovincem. Kakor on tudi drugi, zlasti štajerska ilirska družba, še v štiridesetih letih niso hoteli videti v ilirskem gibanju političnega hrvatstva. Še bolj so poudarjali nepolitično slovansko vzajemnost, posebno ko so jih Hrvati pri slovarju pustili na cedilu. Lotili so se dela za ilirski slovar, ki bi uveljavil tudi slovenski prispevek. Vse to neverjetno veliko in res požrtvovalno delo, ki se zanj hrvatski ilirci še zmenili niso,

našega ilirizma ni moglo rešiti. Ob času viška slovenskega ilirizma (1843—45) so začele Novice žeti, kar je ta sejal, z uvajanjem novega pravopisa in z združevanjem vseh Slovencev. Prav zaradi njegovega dela se je tudi še bolj usidrala narodna zavest po vzhodnem Štajerskem in Koroškem, kar je pokazalo leto 1848, ko se je že oglašal mlajši rod in ko je Koroška dobila z Majarjem in Einspielerjem precej vplivno besedo. 1849. leto pa je zgrnilo nad navdušenje potrnost in nekako zaključilo glavni čas slovenskega ilirstva.

Ta razvoj je Petré zasledoval po svojih virih in po literaturi, ki je do danes že zelo obsežna. Tako so se nam jasneje pokazale postave Kočevarja, Vraza, Miklošiča, Muršca, Drobniča, Cafa, Macuna, Jarnika, Majarja, Einspielerja in še vrsta manj vidnih. Največ pozornosti je bil seveda deležen Vraz. Postavljen je v tako luč, ki se zdi najbolj primerna. Mislim, da se ji na splošno ne bo dalo posebno oporekati. Med manjšimi stvarnimi nedogranostmi bi omenil reko Aherona (62), če ni tiskovna napaka; trditev, da na pr. Prvina iz Vrazove pesmi ni zgodovinska osebnost (64); gostoljubnega Prešernovega strica na Bledu (202), ki ni bil noben stric (gl. Kidrič, Prešeren II. 280). Nejasno mi je, kaj je s skupino Sturm und Drang, ki naj bi bila okoli leta 1837—38 v Gradcu. Veliko manj sreče in zanesljivosti pa je imel Petré pri obravnavanju Vrazove slovenske pesmi. Tako trdi, da njegova individualna poezija „nima mostu s prejšnjo“ (38), namreč štajersko, čeprav je imela pred seboj Modrinjaka. Zelo nerodna in napačna je razlaga pesmi Gor na Parnas. V nji ni videti, da bi Vraz odklanjal antične vzore in da bi se bil odločil za petje v skladu s časom. Tudi to prav za prav ni oblika ode itd. To je čisto preprosto odmev Prešernove Nove pisarije, vseskozi in ne le v pravopisnem vprašanju. Toda ironija in zafrkavanje rodoljubnega šušmarstva še od daleč nista urejena in nimata smisla in ostrine, ki ju dobiš pri Prešernu. Mnogo je kar tako vrženega, mnogo banalnega; nedisciplinirana vaja in igra, ki še ne izpričuje posebne zrelosti in bistrosti. V pesmi na strani 55 je misel o slovesu matere od sina (zraven pa še fanta od ljubice) le primera, ne pa „povsem različen element“ od slovesa od mladosti. V razlagi prvega soneta na strani 80 kaže, da ne razume nekaj stvari, ki morda še niso pretežke: Kraljevič Marko se je moral mučiti (so móčil), da ga je sprejela mati Slava. Neprijetno prenapeta in nemogoča je misel o upornosti, izraženi v Nevesti, češ da je bližja kletvi ko molitvi. Rodila se je ob docela neprimerni reminiscenci iz Kosovela. Prav tako nezanesljivost v literarnih rečeh kaže mnenje, da je Vraz, ko se je v pesmih Ljubici Cantily oprostil Prešernovega vpliva, zavrgel nauk, da je (zunanja) umetniška podoba pesmi enako vredna iskreni izpovedi, ker namreč ni več rabil tako pisanih oblik, ampak preproste (120). Vrazu zastran tega ni bilo treba niti malo zatajiti takega nauka. Oklenil se je oblike, ki mu je najbolj šla, in ta je prav tako potrjevala gornje načelo. Morda bolj nerodno izraženo ko krivo mišljeno je, da je bila Čopova in Prešernova zamisel ustvarjanja meščanske literature previsoka, preveč evropska, da bi mogli za njo kmečki sinovi, ki so v novi generaciji napolnili ljubljanske šole (216). Saj sta bila oba, Čop in Prešeren, tudi kmetska sinova! Gre pač za manjše duhove. Na ta račun je treba pripisati tudi njihovo ilirstvo.

Petré je hotel dati našemu bralcu knjigo, ki bi šla. Izognil se je čim bolj citiranju literature ob besedilu, pisal precej poljudno in marsikdaj že preširoko. Ko je iskal, kako bi poživil branje, večkrat ni imel najbolj srečne roke. Seveda je treba reči, da je to za mladega pisatelja spricho tako obsežnega gradiva težavna zadeva. Včasih je zelo šel za Kidričem, na primer v izražanju domnev v obliki vprašanj. Sploh se mu Kidričev vpliv v izrazu veliko pozna. Neprijetno se mi zdi

napovedovanje razvoja, kar je videti nekam po starem in spominja na pridigarke življenjepise. Če pravi, da bo Vraz kmalu drugam krenil ali spremenil svoje misli, imaš vtis, kakor da bi ga pisatelj vodil za roko. Moti tudi tak uvod, kakršen je v stavku: „Govorimo najprej o njegovem razmerju do žene in družine.“ Najbolj posrečeno tudi ni navajanje pisem. Včasih namreč začne kar brez uvoda in narekovaja v prvi osebi, da gledaš, odkod naenkrat ta avtobiografski pripovedni način, in šele potem uganeš, da je to le poljuden citat. Enkrat pa je poskušal to zadevo rešiti z dramatično tehniko. Kar nenadno pade iz pripovedovanja v odrski nastop, pred teboj stoji v afektirani pozi kot napovedovalec kratki nepopolni stavek: „Prešeren Vrazu 26. oktobra 1840:“ — in pismo začne igrati svojo vlogo. Komaj jo izgovori, že stoji znova ob robu odra napovedovalec: „Vrazov odgovor:“ — pa ga že ni več in drugo pismo deklamira svojo vsebino. Take neuravnovešenosti bo Petré laže odpravil. Več skrbi pa bo treba pri slogu in jeziku. Tu je namreč mnogo preveč nedognanega. Petrétovo pisanje v glavnem res ustreza namenu, ki si ga je postavil, ali treba je reči, da ni malo strani, kjer te moti in muči nejasnost in abstraktnost, v katero se ovija. Na pr. strani 216, 287! Disciplina in logika pisanja je večkrat nekam ohlapna. Z nekaterimi pojmi, ki jim je emocija razmaknila meje, je treba tudi v esejistični znanosti previdno ravnati. Tak je na pr. „novo“, ki ga Petré nekam preveč uporablja (z novim je zarezal i. p.). Nekatere zveze kar začudijo, kako da se mu niso uprle: „Kočevarjev vpliv... je bil velik tako po razgledanosti... kakor po požrtvovalnosti“ (29); „Vrazova pot za dviganim Prešernom“ (37); „zatrti slovanski narodi“ (63); „oslabljen preveč misli in pisanja“ (140); „so dodajali utilitarnemu programu poglobitev“ (296). Potem pa cela vrsta napačnih dopolnil brez predloga od ali z (s): prevzet potrebe po spoznanju; prepojen splošnega navdušenja, Herderjevega nazora; prežet istega duha; natrpno zamotane stavčne stave; vse je pelo lepe, a tesnobne ljubezni; vse se giblje živo prebujenega domoljublja itd. skozi vse delo. Take stvari danes že redko srečamo, še časnikarji so se v tem pogledu nekam poboljšali. Iz njihovega jezika so tudi romanska raba: „Prilika dana, se je pisec lotil...“ (240) ter izrazi podvzetnost, podvzamem, doprinesem k čemu, k temu je živel v bedi, poduk. Čudna zadeva je s „pšico“ in z vprašajem po zavisnem govoru, kar je videti že malo prezastarelo oziroma nerazvito.

Drugače pa je treba reči, da je Petrétovo delo lep sad dolgoletnega študija, po obsegu za mladega znanstvenika res nevsakdanje dejanje, zraven tega pa ob pravem času in v primerni obliki razširjeno med Slovence, ki bodo v njem spoznali zanimiv in odločilen predel našega narodnega razvoja.

Lino Legiša

PISKARALO IN KARIERA

JANEZ PRAVDAČ

Mož je velik, tudi slaven,
odlikuje duh ga bister!
Kaj, če pot njegov ni raven? —
Kjer je moč, povsod je zraven,
pa zato bo še — minister!

